

OTDK-dolgozat

2025.

**INTÉZMÉNYI ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA
2025.**

AZ OKTATÁS ÉS A BOLDOGSÁG KÖZÖTTI KAPCSOLAT

The relationship between education and happiness.

Készítette: **Bizse Bettina**
RDABZK
Pénzügy mesterképzés
Nappali
Kaposvári Campus

Témavezető: Dr. Parádi-Dolgos Anett Katalin, egyetemi
docens, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet,
Befektetési, Pénzügyi és Számviteli Tanszék

Lehetséges OTDK szekció: **Közgazdaságtudományi szekció**

**Kaposvár
2025.**

TARTALOMJEGYZÉK

Táblázatok jegyzéke	1
Ábrajegyzék	1
1. Bevezetés.....	1
2. A téma szakirodalmának áttekintése	2
2.1. A boldogság közgazdasági megközelítése	2
2.1.1. Szubjektív jóllét és boldogság.....	2
2.1.2. A boldogság mérhetősége	4
2.1.3. A boldogság és a jövedelem kapcsolata	9
2.1.4. A boldogság és az oktatás közötti kapcsolathoz vonatkozó szakirodalmak	10
2.2. Az oktatás jelentősége	15
2.2.1. Az oktatás gazdasági és egyéni jelentősége	15
2.3. Oktatás az Európai Unióban.....	18
2.4. Az oktatás Magyarországon	20
2.4.1. A magyar oktatási rendszer szerkezete	20
2.4.2. Az oktatás finanszírozása	23
3. Célkitűzés	26
4. Alkalmazott anyag és módszer.....	28
5. Eredmények és értékelésük	31
6. Következtetések és javaslatok	37
7. Összefoglalás.....	39
Irodalomjegyzék.....	41

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A legboldogabb országok 2023-ban	6
2. táblázat: Szakirodalmak áttekintése	26
3. táblázat: A boldogsági változókra vonatkozó fontosabb adatok és jelentésük	28
4. táblázat: Összefoglaló statisztika a legfontosabb változókról.....	29

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Az empirikus kutatások boldogság mérésének módszerei	3
2. ábra: A bruttó nemzeti boldogság 9 területe és 33 mutatója	5
3. ábra: Teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók átlagbére 2021-ben.....	10
4. ábra: A friss diplomások foglalkoztatási aránya 2022-ben	17
5. ábra: Az oktatásra fordított közkiadások óvodától a felsőoktatásig 2020-ban.....	19
6. ábra: Az óvodás gyermekek és tanulók számának alakulása a nappali oktatásban	21
7. ábra: A költségvetési intézmények oktatási kiadásai a GDP százalékában	24
8. ábra: Az elégedettség és a GDP kapcsolata	31
9. ábra: Az elégedettség és az átlagbér kapcsolata	32
10. ábra: Az elégedettség, a GDP és az átlagbér kapcsolata	32
11. ábra: Az oktatási kiadások kapcsolata a boldogsággal.....	33
12. ábra: Az oktatásban résztvevők és az oktatási kiadások és támogatások kapcsolata a boldogsággal.....	34
13. ábra: Felsőoktatási kiadások és végzettek számának hatása a boldogságra.....	35
14. ábra: A boldogság, jövedelem és az oktatási változók kapcsolata	36

1. BEVEZETÉS

Napjainkban egyre többször halljuk az oktatás és a tanulás fontosságát, minden szülő azt szeretné, ha a gyermeke „vinné valamire” és titkon mindenki sikeres, gazdag és boldog szeretne lenni. Sokat halljuk azt is, hogy a pénz nem boldogít, ugyanakkor a magasabb jövedelemből élő társadalmi réteg életszínvonala magasabb. Ez a jövedelem legtöbbször magasabb iskolai végzettséggel, jól fizető munkahellyel vagy egy sikeres vállalkozással érhető el. A társadalom szempontjából ugyanakkor fontos, hogy minél képzetebb munkaerő jelenjen meg a munkaerőpiacon.

Az oktatás finanszírozásának legnagyobb kérdése egyrészt az, hogy megtérül-e a befektetett pénz, idő, illetve energia, másrészt a magasabb jövedelem nagyobb boldogságérzetet és elégedettséget hoz-e magával.

Felmerül a kérdés, aki a szakmáját hivatászszerűen végzi, boldogabbnak érzi-e magát annak ellenére is, hogy az iskolai végzettsége esetleg alacsonyabb? Amíg hosszú éveket töltünk tanulással, addig azok, akik szakmát szereztek ez idő alatt szakmai végzettséget, gyakorlatot, szaktudást és nem mellékesen akár jelentősebb jövedelmet érhetnek el.

Ugyanakkor nem feledkezhetünk el a földrajzi viszonyokról sem, hiszen az egyes országokban eltérő az oktatással, szaktudással, munkaerő piaci igényekkel szemben támasztott követelmény; eltérő az egyes országoknak, nemzetiségeknek, kultúráknak a szakmákkal, végzettségekkel szembeni megítélése.

A fenti állítások tükrében kijelenthetjük, hogy aki nem folytat felsőfokú tanulmányokat annak boldogtalan és elégedetlen lesz az élete? Aki pedig több diplomával rendelkezik az garantáltan sikeres és boldog ember lesz, vagy túlképzettnek minősül a munkaerő piacon és nem kap a végzettségének megfelelő munkát és jövedelmet?

Kutatásom során vizsgálom, hogy a közgazdasági értelemben vett boldogsághoz mennyiben járul hozzá az egyes országok oktatásra, elősorban a felsőoktatásra fordított kiadásai, a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatások a különböző oktatási szintek vonatkozásában. Vajon a magasabban kvalifikált társadalmak boldogság szintje magasabb? A következőkben ezekre a kérdésekre keresem a választ, ismertetve a boldogság mérését és kérdését. Vizsgálni fogom a szubjektív jóllét és a boldogság kapcsolatát, a boldogság méréséhez kapcsolódó indexeket (például: World Happiness Report, OECD Better Life Index), a témában született szakirodalmakat, és végül a boldogság és a jövedelem kapcsolatát is elemezni fogom. Kitérek az Európai Unió és Magyarország vonatkozásában az oktatási rendszer szerkezetére, szintjeire, illetve az elmúlt években bekövetkezett főbb oktatást érintő változásokra.

Kutatásom eredményeként azt várom, hogy az iskolai végzettség növekedésével magasabb jövedelem érhető el, ezáltal a boldogság és így a jóllét szintje is növekvő tendenciát mutat. Azaz hosszú távon a tanulásba fektetett energia, pénz és idő az egyén és a társadalom szempontjából is megtérülő befektetés.

2. A TÉMA SZAKIRODALMÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Ebben a fejezetben a boldogság méréséről, a szubjektív jóllét és a boldogság kapcsolatáról, a boldogság méréséhez kapcsolódó lehetséges indexekről (teljesség igénye nélkül), boldogság és jövedelem kapcsolatáról, a boldogság közgazdaságtana és az oktatás kapcsolatáról lesz szó.

2.1. A boldogság közgazdasági megközelítése

A boldogság közgazdaságtana a boldogságkutatási kérdések vizsgálatára a közgazdaságtan új területe ad módot. A boldogság közgazdaságtana szerint a hasznosságot mérhető és az egyes személyek között összehasonlítható, ezért akár úgy is tekinthetünk rá, mint a kardinális hasznosságfogalom újjáéledésére (Lelkes, 2003).

A 2002-ben Nobel díjat kapott Kahneman, kutatási eredményeiben a szubjektív élményt megfigyelhetőnek és mérhetőnek tekintette (Kahneman & Krueger, 2006). A hasznosság mérhetősége új területeket nyitott az empirikus tudományban és lehetővé vált fontos, eddig nem igazolt előfeltevések vizsgálata, ami lényeges információkat nyújthat a gazdasági döntéshozók számára (Lelkes, 2003).

2.1.1. Szubjektív jóllét és boldogság

A közgazdaságtan atyjai közül már Adam Smith és Pigou is felhívták a figyelmet arra, hogy a valódi boldogsági állapot elérése túlmutat az anyagi javakon, tehát nem csak az anyagi javak jelentenek boldogságot az ember számára. Az empirikus kutatások megjelenésével (XX. század második fele) a hasznosság, mint fogalom is bővülni látszott, hiszen a jólét (welfare) mellett elkezdtek a jóllét (well-being) fogalmát is használni. Gyakran szinonimaként kezelik a jólétet és a jóllétet a kutatók vagy a jóllétet és a boldogságot tágabb jelentéssel ruházzák fel, mint a jólétet vagy a hasznosságot. Ezért gyakran találkozunk boldogságstatisztikák esetén kenti ellentmondásosságával (Takács, 2009).

Felmerül bennünk a kérdés, hogy a boldogság és az egyéni jólét ugyanazt jelenti-e? De nem jelentjük ki azt, hogyha több spagettit vagy zöldséget, gyümölcsöt eszünk, akkor boldogabbak vagyunk, viszont nagyrészt hozzájárul az egyéni jólétünkhöz az, ha eljutunk álmaink utazására.

A boldogság mérése komoly dilemmát vet fel. Szubjektív megközelítése több tudományágban már eredményeket hozott, de a közgazdászok, objektív méréseket keresnek. A boldogság egyéni szintű elégedettségének meghatározóiról a kelet európai országokban a 2000-es évekig csak kevés tanulmány született. A szubjektív jólléttel kapcsolatban találhatunk már 20 évvel korábbi módszereket is, mint például a munkával való elégedettség mérését (Medgyesi & Róbert, 2000)

A szubjektív mérés technikáját (Mennyire érzi magát boldognak 1-5 skálán?) hívhatjuk pillanatnyi lelkiállapot mérésnek is, pedig jelentős számú kutatás bizonyítja, hogy a közgazdasági és a demográfiai változók konzisztens módon korrelálnak az egyéni boldogságadatokkal. A pillanatnyi hangulatunk is befolyásolja a mérést, hiszen, ha aznap történt valamilyen rossz dolog velünk, akkor arra a kérdésre, hogy mennyire vagyunk boldogok, nem 5 „pontot” fogunk adni. Tehát a minket ért kellemetlen és kellemes élmények befolyásolják boldogság érzetünket. Az elégedettséget vizsgáló hazai szakirodalomokban a szociológiai megközelítés van a középpontban. Ennek a vizsgálatnak a sajátossága nem teremt kapcsolatot az általános elégedettség és a hasznosság között, így az általános elégedettség, mint vizsgálati kérdés nem kerül előtérbe. Előfordulhat az is, hogy az elégedettség a jövedelmi helyzettel való elégedettség szinonimájaként szerepel (Lelkes, 2003).

Az empirikus kutatások során a boldogság mérésére használt módszereket alapvetően 4 típusba sorolhatjuk, amelyeket az alábbi ábra szemléltet:

1. ábra: Az empirikus kutatások boldogság mérésének módszerei

Forrás: saját szerkesztés, (Takács, 2009) alapján

Az 1. ábra az empirikus kutatások során, azon belül is a boldogság mérésének módszereit mutatja be. A naplózás módszere Kahneman nevéhez fűződik, melynek lényege, hogy a nap végén a megkérdezetteknek fel kell idézniük, hogy aznap milyen tevékenységet folytattak, és ezek milyen boldogságérzettel töltötték el őket. Ennek a módszernek az az előnye, hogy az egyén láthatja, hogy mely tevékenységek okoztak neki örömet vagy rossz érzést a nap folyamán. A kérdőívezés technikájának lényege, hogy a megkérdezettnek az elégedettség vagy a boldogságérzetét kell valamilyen skálán megjelölnie. (Kahneman & Krueger, 2006) Experience Sampling Methodology módszer Csíkszentmihályi Mihály nevéhez fűződik, az eljárás folyamata viszont abból áll, hogy a megkérdezett egy apró számítógépet hord magánál, amely a nap folyamán többször véletlenszerűen jelez neki. A kísérlet alanya ekkor értékeli szubjektív jóllétét, majd a különböző tevékenységekhez az adott boldogságértékeket hozzárendelve az előzőekhez képest újdonságértékkel bíró tevékenység-boldogság struktúrához jutunk.

Az empirikus boldogságkutatások talán számomra egyik legérdekesebb területe az agy fiziológiai vizsgálata volt. Legtöbbször elektródákat helyeznek el a fejbőr szinte minden részére, melyek az elektromos aktivitást mérik az agy különböző részein. Majd ezeket az EEG eredményeket összehasonlítják azzal, hogy az emberek milyen érzésekről számoltak be. Pozitív érzések esetében az agy bal elülső részén erősebb az elektromos aktivitás, negatív érzéseket esetén, pedig a jobb elülső részén erősebb az elektromos aktivitás (Takács, 2009) (Csíkszentmihályi, Kubey, & Larson, 2006.).

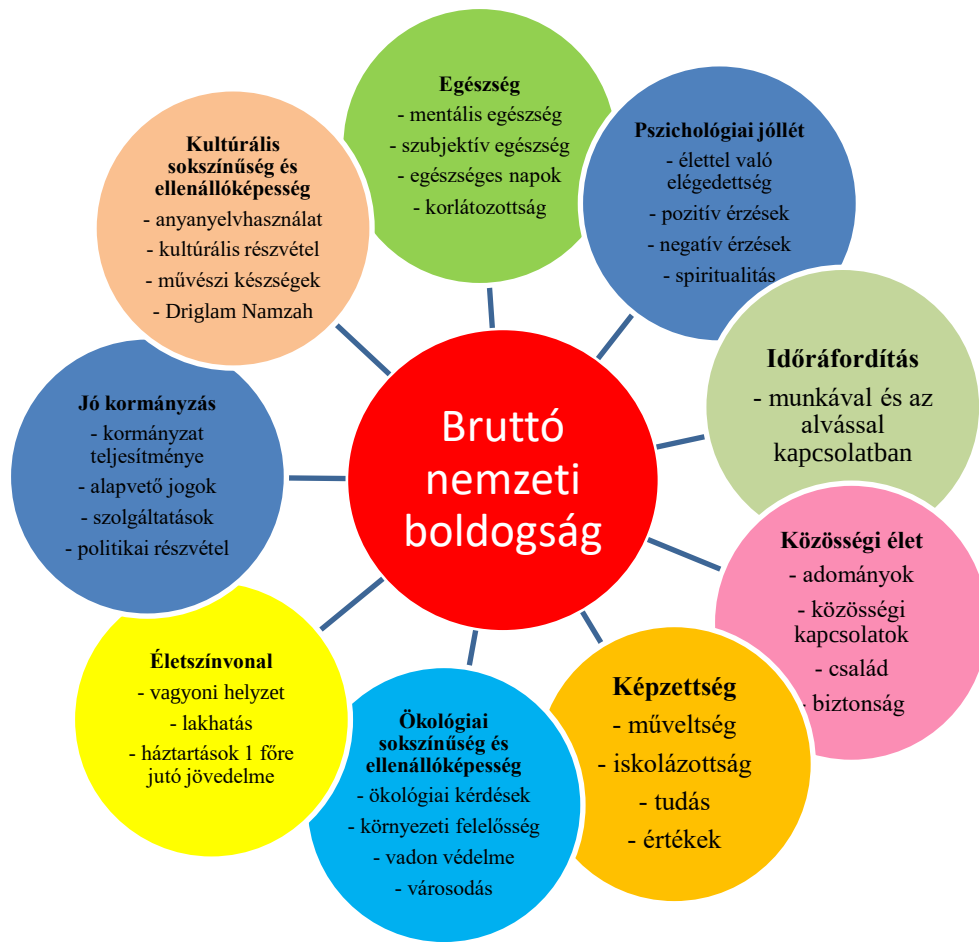
2.1.2. A boldogság mérhetősége

A társadalmi jólét és jóllét objektív és szubjektív mérésének fontosságát már az országok vezetői is felismerték, hiszen ez a mérés kihatással lehet a háztartási és a vállalati szektor döntéseire (pl.: munkaerőállomány megtartása). Gondoljuk végig mely tényezők befolyásolhatják egy ország jóllétét: gazdasági teljesítmény, életminőség, környezet állapota, fenntarthatóság, társadalmi egyenlőség, színvonalas oktatás, egészség és a személyes jóllét (Pomázi, 2014).

A következőkben tekintsük át (a teljesség igénye nélkül), hogy mely indexek vagy eszközök nyújtanak segítséget a lakosság jóllétének, boldogságának mérésével kapcsolatban.

A „bruttó nemzeti boldogság” (Gross National Happiness, GNH) kifejezést először Bhután királya, IV. Jigme Singye Wangchuck alkotta meg 1972-ben, melynek jelentése, hogy a fenntartható fejlődésnek holisztikusan kell megközelítenie a haladás fogalmát, és ugyanolyan fontosnak kell tekintenie a jólét nem gazdasági szempontjait. Azóta a GNH gondolata befolyásolja Bhután gazdaság- és társadalompolitikáját, és más országok érdeklődését is megragadta a határokon túl. A bruttó nemzeti boldogság index létrehozása során Bhután olyan eszközt dolgozott ki, amely hasznos lehet a politikai döntéshozatalban, illetve politikai ösztönzőket teremt a kormány, a nem kormányzati szervezetek és a bhutáni vállalkozások számára annak érdekében, hogy növelni tudják a GNH értékét. Fontos kiemelni, hogy az index a bhutáni lakosság általános jóllétének holisztikus tükrözése, nem pedig pusztán a „boldogság” szubjektív pszichológiai rangsorolása. Az index egy egyszámjegyű értékből áll, amelyet kilenc területre kategorizáltak és 33 mutatóból alakítottak meg.

A bruttó nemzeti boldogság koncepcióját előfordul, hogy 4 pillérrel magyarázzák, melyek a következők: jó kormányzás, fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés, kultúra megőrzése és a környezetvédelem. A négy pillért kilenc területre osztották tovább annak érdekében, hogy a GNH indexet széles körben megértsék és az értékeket a holisztikus skálájuknak megfelelően jelenítsék meg. A GNH-index társadalmi-gazdasági szempontok hagyományos területeit foglalja magába, amelyeket az alábbi ábra szemléltet (Vitrai, 2022).

2. ábra: A bruttó nemzeti boldogság 9 területe és 33 mutatója

Forrás: saját szerkesztés (Vitrai, 2022) és (Sangha, Russell-Smith, & Costanza, 2019) alapján

A 2. ábra a bruttó nemzeti boldogság (GNH) index 9 területét mutatja be, mint például az egészség, az időráfordítás, a képzettség és az életszínvonal. A GNH index területeivel először Kamaljit K. Sangha, Jeremy Russell-Smith és Robert Costanza kutatók foglalkoztak, illetve Vitrai József Hol van mostanában a boldogság? című cikkében is megtalálhatjuk a fent említett indexeket. A GNH index területeit és a területekhez kapcsolódó mutatókat mutatja be. A kilenc terület egyenlő súlyozású, mert minden területet ugyanolyan fontosnak tekintenek. Minden területen belül 2-4 olyan mutatót választottak ki, amelyek valószínűsíthetően idő elteltével is informatívak maradnak, magas válaszadási aránnyal rendelkeznek, és viszonylag függetlenek egymástól. A területeken belül az objektív mutatók nagyobb súllyal szerepelnek, míg a szubjektív és önbevallásos mutatók kisebb súlyt kaptak (Vitrai, 2022) (Sangha, Russell-Smith, & Costanza, 2019).

A **World Happiness Report** azt a globális igényt tükrözi, hogy a boldogság és a jólét nagyobb figyelmet kapjon a kormányzati politika kritériumaként. Áttekinti a boldogság helyzetét a világban napjainkban, és bemutatja, hogy a boldogság tudománya hogyan magyarázza a boldogság személyes és nemzeti eltéréseit. A Gallup World Poll által készített életértékelések képezik az éves boldogsági rangsorok alapját.

A válaszadókat arra kérik, hogy értékeljék saját jelenlegi életüket 0-tól 10-ig terjedő skálán, létrán, ahol a 10 jelenti a legjobbat és a 0 a legrosszabbat. Ezt a módszert „Cantril-létrának” is szokták nevezni, de gyakran boldogságértéknek vagy a szubjektív jóllét mutatójának is említik. (World Happiness Report, 2023)

A végeredmény országos reprezentatív mintákból származik három év vonatkozásában. A 6 változó adatait és az életértékelésekkel kapcsolatos adatok becsléseit használják az országok közötti eltérések vizsgálatára. Az előbb említett 6 változó közé tartoznak az alábbiak: egy főre jutó GDP, a szociális támogatás, a születéskor várható élettartam, a szabadság, a nagylelkűség és a korrupció. Fontos kiemelni, hogy a boldogsági rangsorok nem e hat tényező valamelyik indexén alapulnak, hanem az egyének saját életükre vonatkozó értékeléseik alapján (World Happiness Report, 2023).

2012. június 28-án az Egyesült Nemzetek Közgyűlése elfogadta a 66/281. számú határozatot, amely március 20-át a boldogság nemzetközi napjává nyilvánította, amelyet minden évben meg kell tartani. A Boldogság Világjelentést minden évben március 20-a körül adják ki a Boldogság Nemzetközi Napja megünneplésének részeként. A Fenntartható Fejlődési Megoldások Hálózata által kiadott World Happiness Report elkészítésében a Columbia Egyetem Fenntartható Fejlődési Központja vesz részt, a kutatásban az alábbi egyetemek nyújtanak segítséget: London School of Economics, Vancouver School of Economics, Wellbeing Research Centre, és Helping and Happiness Lab (World Happiness Report, 2023).

A következőkben tekintsük át, hogy 2023-ban mely országok számítottak a legboldogabbnak, a rangsort az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A legholdogabb országok 2023-ban

Helyezés	Ország
1.	Finnország
2.	Dánia
3.	Izland
4.	Izrael
5.	Hollandia
6.	Svédország
7.	Norvégia
8.	Svájc
9.	Luxemburg
10.	Új-Zéland

Forrás: (Forbes, 2023), saját szerkesztés

Az 1. táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy Finnország számított a legboldogabb országnak 2023-ban. Magyarország 51. helyen végzett a rangsorban. Országunk boldogságindexe 2023-ban 6, 2022-ben 6,1 és 2021-ben 5,6 körül alakult (Forbes, 2023).

A következőkben a boldogság ellentmondása kapcsán szeretnék pár számadatot bemutatni Finnország vonatkozásában. 2018 óta stabilan tartja első helyét a világ legboldogabb országaként, viszont meg kell említenünk azt is, hogy az országban extrém magas az öngyilkosságok száma, sőt pár éve még világelsőek voltak e tekintetben (hvg.hu, 2024.).

A jelentés egyik szerkesztője, John Helliwell szerint ez csak látszat ellentmondás. A World Happiness Report (WHR) által mért elégedettség ugyanis elsősorban az általános életkörülményeket, a megbízható politikai intézményrendszert foglalja magába, míg a szuicid viselkedést olyan tényezők segíthetik elő, mint például a válások száma, a vallásosság csökkenése vagy a társadalmi minták. Ezek pedig egymástól függetlenül is hathatnak egy társadalomban. Így nemcsak Finnországban, hanem Svédországban is azt a megállapítást kell tennünk, hogy egyszerre magas az élettel elégedettek és az öngyilkosok száma is. Fontos kiemelni, hogy Finnország tekintetében a felére csökkent az öngyilkosok száma az utóbbi 3 évtizedben, melyet az alábbi adat támaszt alá: 1990-ben 1521 öngyilkosságot regisztráltak az alig 5 millió lakos arányában, 2022-ben 740-re csökkent az öngyilkossági halálesetek száma az 5,6 millió finn lakosok tekintetében. Az utóbbi adat kapcsán az uniós átlagnak nagyjából megfelel az ország az öngyilkos rátát illetően (hvg.hu, 2024.).

Finnország híres oktatási rendszerének sikerességéről, azonban az utóbbi PISA eredmények tekintetében már nem figyelhető meg ez a siker, mert óriási zuhanást mutattak az oktatással kapcsolatos adatok csakúgy, mint a legtöbb európai országban. A zuhanás okai társadalmi és politikai okokra vezethetőek vissza (hvg.hu, 2024.).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a mentális egészség fenntartása, a problémák kezelése Finnországban kiemelkedő. Az oktatás és mentálhigiénia tényezők közötti összefüggést abban látom, hogyha egy nyitott szellemű oktatási rendszert hozunk létre, akkor a különböző negatív, boldogtalanságra utaló magatartást (pl.: szorongás, depresszió stb.) könnyebben lehet kezelni, ezzel segítve azokat, akik ilyen jellegű mentális problémával küzdenek.

Kutatásomhoz kapcsolódó boldogsági és oktatási változókat 2018-tól 2022-ig vizsgáltam, éppen ezért kíváncsi voltam arra, hogy az általam vizsgálat 5 éves intervallumban hogyan alakultak az Európai Unió tekintetében az öngyilkossággal kapcsolatos adatok. Az általam vizsgálat statisztika 3 korcsoportot különített el: 15 éves kortól 19 éves korig, 50 éves kortól 54 éves korig, 85 éves kor és afeletti korosztály.

Az Eurostat adatai (Az öngyilkossági halálozási arány korcsoportonként 2018-tól 2022-ig) kapcsán az alábbi megállapításokat tettem:

- ✓ a 15 éves kortól 19 éves korig tartozó korcsoport tekintetében 2018-tól 2021-ig az első 4 helyen Izland, Észtország, Litvánia és Finnország kapott helyet
- ✓ az 50 éves kortól 54 éves korig tartozó korcsoport tekintetében 2018-tól 2022-ig az első 3 helyen Litvánia, Liechtenstein, Belgium állt, míg Finnország a 16. helyen állt
- ✓ 85 éves kor és afeletti korosztály tekintetében 2018-tól 2021-ig az első 3 helyen Szerbia, Észtország, Magyarország állt, míg Finnország a 20. helyen kapott helyet.

Az általam választott következő index az **OECD Jobb Élet Indexe** (Better Life Index). Az OECD (más néven Gazdasági Fejlesztési Szervezet) egy nemzetközi rendszer, amely társadalomtudományi elemző munkát és kutatásokat végez. 38 tagállamának nagy részét a világ legfejlettebb országai adják. Az általuk létrehozott „Jobb Élet Index” (Better Life Index) 11 dimenzió alapján hasonlítja össze a világ 40 gazdag országát – nagyrészt 2018-as adatok alapján. Az előbb említett dimenziók a következők: lakhatás, jövedelmek és vagyon, munkahelyek, társas kapcsolatok, oktatás, környezet minősége, politikai részvétel, egészség, étellel való elégedettség, biztonság, munka-magánélet egyensúly.

A 2018-as adatok vizsgálatának tekintetében, a következő megállapításokat tehetjük: Magyarország a 31. helyen van a vizsgált (40) országból, egy olyan terület van, ahol OECD átlag felett teljesítettünk, mely nem más mint, a munka-magánélet egyensúlya. Egy nap folyamán átlagosan 15 órát töltünk pihenéssel, és alacsony azok aránya, akik 50-nél több órát dolgoznak egy héten. Lakhatási körülményeink és az oktatás színvonala csak kicsivel van lemaradva az OECD középértékétől. A biztonsággal kapcsolatos mutatónk is jónak mondható, bár a válaszadók fele nem szívesen sétál sötétben Magyarország utcáin, de az 100 ezer főre eső gyilkosságok száma 1, ami jóval kisebb, mint az OECD átlag (3,7) (Aranyi-Aszalós, 2021).

Az alábbi dimenziók területén vagyunk lemaradva: az étellel való elégedettség, vagyon, társas kapcsolatok és politikai aktivitás. Az étellel való elégedettség tekintetében a magyarok pontozása alapján 3,1 pontot gyűjtöttünk össze, szemben a 6,24-es OECD átlaggal. Magyarországon a háztartások átlagos nettó vagyona 104 458 USD, ami kicsivel több mint a negyede az OECD átlagnak (408 376 USD). A társas kapcsolatok és a politikai aktivitás tekintetében szintén átlag alatti pontokkal rendelkezünk (Aranyi-Aszalós, 2021).

Az index adatai alapján az alábbi országokban a legboldogabbak az emberek: Norvégia (mutatói minden dimenzióban kiemelkednek), Ausztrália és Izland viszont a rangsor legvégén Dél-Afrika, Mexikó és Kolumbia áll (Aranyi-Aszalós, 2021).

2.1.3. A boldogság és a jövedelem kapcsolata

A szubjektív jóllétet foglalkozó közgazdászok egyik fő kérdése a jövedelem és az elégedettség közötti kapcsolat. A következő alfejezetben azt fogom áttekinteni a teljesség igénye nélkül, hogy az eddigi kutatások milyen összefüggést találtak a jövedelem és az elégedettség között.

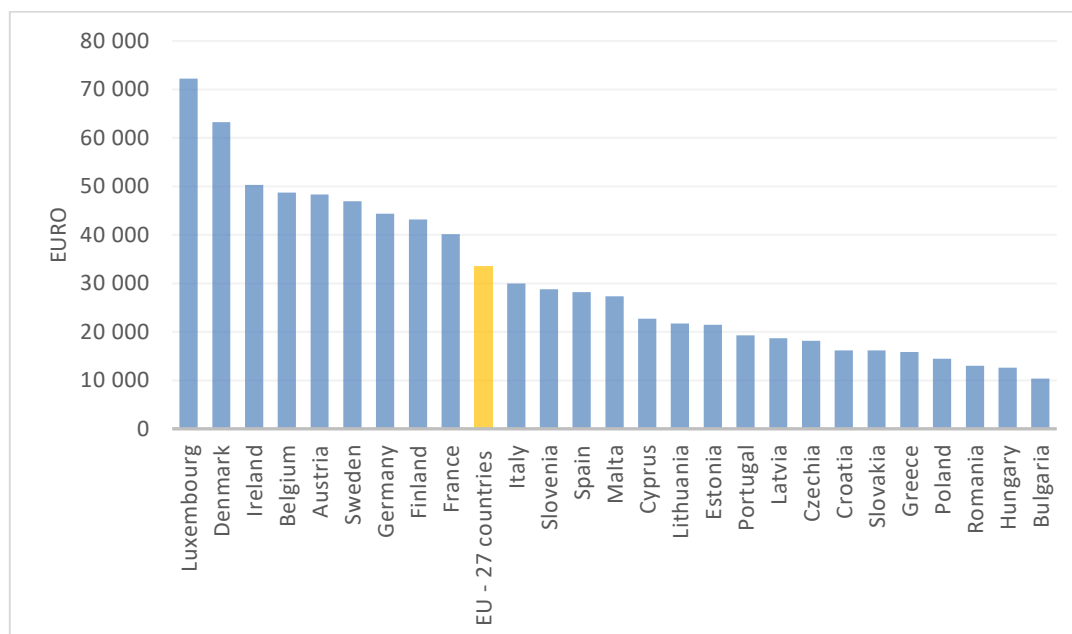
Az 1970-es években végzett kutatások tekintetében, Richard A. Easterlin az alábbi megállapítást tette: a magasabb jövedelemmel rendelkezők nagyobb része vallja magát boldognak (Easterlin, 1973). Ezt az állítást erősítette tovább Ed Diener és Robert Biswas-Diener kutatása, mely szerint az alacsony jövedelemmel rendelkező emberek kisebb valószínűséggel elégedettek az életükkel, mint a magas jövedelműek (Diener & Biswas-Diener, 2002.).

Parádi-Dolgos & Bareith elemzése során vizsgálata a jövedelem és a boldogság nem lineáris kapcsolatát, mely szerint feltételezték, egy bizonyos pontig a jövedelem és a boldogság együtt mozog, jövedelem további növekedése nem növeli tovább a boldogságot, sőt akár csökkentheti is. Magyarország esetében a jövedelem az egy főre eső GDP-vel került azonosításra és a boldogságra vonatkozó adatok a World Happiness Report (WHR) adatbázisából származtak. A kutatás az alábbi eredményeket mutatta: egy főre eső GDP és a boldogságindex szinte tökéletesen együtt mozgott (korreláció 0,96), tehát a „pénz boldogít” szakasz volt jellemző hazánkra, 6,11-es boldogságindex-értékkel rendelkezünk, amely nem tekinthető magasnak, ha a többi ország indexét is számításba vesszük (Parádi-Dolgos & Bareith, 2022).

Emmanouil Mentzakis és Mirko Moro kutatásuk során azt állapították meg, hogy a magasabb abszolút jövedelem növeli az SWB-t (subjective well-being), de csak egy bizonyos szintig, míg az alacsony jövedelem szignifikánsan korrelál az SWB ranglétrán elért alacsony pontszámokkal. Összességében megállapíthatjuk, hogy a közgazdászok eredményei összhangban vannak a szakirodalomban ismertetett Easterlin-paradoxonnal. A magas jövedelmű csoportok kisebb valószínűséggel tartoznak a legmagasabb SWB-szintre, ami részben azzal magyarázható, hogy a relatív jövedelmi státusz (az abszolút helyett) fontosabb az SWB (legmagasabb szintjének) meghatározásában (Mentzakis & Moro, 2008).

Takács azt a megállapítást tette, hogy a pénz csak egy bizonyos pontig boldogít, de azon túl nem. Ha mikroökonómiai tanulmányainkra gondolunk, akkor biztos eszünkbe jut a telítettség fogalma, hiszen ennél a pontnál többet fogyasztva nem fogjuk hasznosságunkat tovább növelni, sőt megjelenik a csökkenő határhaszon is. Az előbb leírtakból kifolyólag egyetértek Takács állításával, hiszen, ha tegyük fel hozzá vagyunk ahhoz szokva, hogy magas a fizetésünk, egy idő után nem leszünk boldogabbak ettől a tényről, tehát a teljes határhaszon (TU) maximális, a határhaszon (MU) pedig 0. Másrészt Takács rávilágított egy jóléti paradoxonnak is nevezhető jelenségre, melynek jelentősége a következő: a folyamatosan fejlődő nyugati világban, (ahol a fogyasztókat az anyagi javaknak eddig sohasem tapasztalt bősége árasztotta el), nem biztos, hogy találunk arra utaló jeleket, hogy az emberek ettől az úgynevezett modern fejlődéstől boldogabbak lettek volna. Gondoljunk csak a fokozódó környezetszennyezésre, a stressz és más lelki betegségek megjelenésére. (Takács, 2005).

A következőkben tekintsük át az átlag jövedelem alakulását a 2021-es év tekintetében.

3. ábra: Teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók átlagbére 2021-ben

Forrás: Eurostat, 2022, saját szerkesztés

A 3. ábra a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók éves, bruttó kiigazított átlagbérét mutatja 2021-re vonatkozóan. Az ábra alapján megállapíthatjuk, hogy Luxembourg rendelkezik a legmagasabb átlagbérrel (72 247 €) míg Bulgária a legalacsonyabbal (10 345 €). Az Európai Unióra vonatkozó átlagjövedelem 33 511 € volt 12 618 €.

2.1.4. A boldogság és az oktatás közötti kapcsolathoz vonatkozó szakirodalmak

Juncal Cuñado és Fernando Pérez de Gracia az Európai Szociális Felmérés adatai segítségével az oktatás boldogságra gyakorolt hatását vizsgálták Spanyolország tekintetében, Ordinal Logit modellt alkalmazva. Vizsgálatuk során az oktatásnak a boldogságra gyakorolt közvetlen és közvetett hatásait egyaránt megtalálták. Először is, az oktatásnak a boldogságra gyakorolt közvetett hatását figyelhetjük meg a jövedelem és a munkaerő piaci helyzet vonatkozásában. Az elemzés szerint, a magasabb iskolai végzettségűek magasabb jövedelemmel rendelkeznek és nagyobb a valószínűsége annak, hogy ezen foglalkoztatottak magasabb boldogság szintről, érzetről számolnak be. Másodszor, a jövedelem, a munkaerő piaci helyzet és más társadalmi-gazdasági változók vizsgálata után megállapították: az oktatás pozitív (és közvetlen) hatást gyakorol a boldogságra. Ezt az eredményt úgy kell értelmezni, mint a tudás megszerzéséből származó "önbizalom" vagy "önértékelés", tehát a tudás növeli az önbizalmat, az önértékelést. Végül a közgazdászok az alábbi megállapítást tették: az oktatás boldogságra gyakorolt közvetlen hatása nem függ az oktatás szintjétől (általános, közép- vagy felsőfokú) (de Gracia & Cuñado, 2011.).

Joop Hartog és Hessel Oosterbeek az iskolai végzettség egészségre, jólétre és boldogságra gyakorolt hatását vizsgálta 1940 körül született hollandiai egyének csoportja esetében. A gyermekkori IQ-ra és a családi háttérre vonatkozó megfigyeléseket is felhasználták. A legboldogabb csoport, akik nem szakmai tanulmányokat, de középfokú végzettséget szereztek, ők érték el a legmagasabb pontszámot az egészség, a jólét és a boldogság terén. A közgazdászok az alábbi megállapítást tették: az IQ befolyásolja az egészséget, de nem a vagyont, vagy a boldogságot. A családi háttér szintje növeli a vagyont, de nem növeli az egészséget, és a boldogságot. Az önállóan dolgozó apa magasabb szintet ér el az egészség, a gazdagság és a boldogság tekintetében, míg a nők a férfiakhoz képest kevésbé gazdagok, de ugyanolyan egészségesek és határozottan boldogabbak. A legfigyelemreméltóbb eredmény azonban még is az, hogy az általános, nem szakképzési jellegű középfokú végzettséggel rendelkezők érik el a legmagasabb szintet, mert egészségesebbek, boldogabbak és gazdagabbak, mint bármely más iskolai csoport. Így a legmagasabb iskolai végzettség nem jelenti a legnagyobb gazdagságot, sem a jobb egészséget, sem a nagyobb boldogságot. Az eredmények azt mutatják, hogy az iskolai végzettség boldogságra gyakorolt mértani hatása leginkább az egészségre és a jólétre gyakorolt hatáson keresztül jön létre. Nincs valós magyarázat arra, hogy a középfokú végzettségű egyének csoportja miért került a legmagasabb szintre. Az eredmények összhangban vannak Veenhoven megállapításaival, miszerint a fejlett országokban az oktatás hatása negatívvá válhatott (Hartog & Oosterbeek, 1998.) (Veenhoven, 1999.).

Bhina Patria tanulmányának célja a fizikai aktivitás pszichológiai funkciókra, különösen a boldogságra gyakorolt hatásának vizsgálata. Az elemzés országosan reprezentatív módon történt, indonéz felnőtt lakosok adatait vizsgálta. Az adatokat 12 051 felnőtt személyes interjúja alapján állították össze. A résztvevők fizikai aktivitását, szubjektív egészségét és boldogságát mérték, a válaszokat pedig (CAPI) szoftverrel rögzítették. A demográfiai adatok kapcsán a következőket vizsgálta: nem, szubjektív gazdagság, iskolai végzettség és az életkor. Strukturális egyenletmodellezést (SEM) végeztek a fizikai aktivitás, az egészség, a szubjektív gazdagság és a boldogság közötti kapcsolat meghatározására. A fizikai aktivitás, az egészség, a szubjektív gazdagság és a boldogság közötti összefüggés tesztelt modellje jó illeszkedést mutatott ($\chi^2(1, n = 12,051) = 48.733, p = .001, RMSEA = .063, \text{ and } CFI = .97$) alapján.

A tanulmány eredményei szerint az egészségi állapot közvetíti a fizikai aktivitás boldogságra gyakorolt hatását, illetve az iskolai végzettség és a szubjektív gazdagság pozitív hatással van a boldogságra. Ez a tanulmány bizonyítékot szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a fizikai aktivitás pozitív hatással van a boldogságra. Az indonéz esetében a felnőtteknek aktívabb életmódot kellene folytatniuk, mivel több mint egyharmaduk nem végzett elegendő fizikai aktivitást (Patria, 2022.).

A témában több elmélet is napvilágot látott, született vizsgálat például az emberek bőrének színe alapján is: a Minorities' Diminished Returns (MDR) elmélet, amely szerint az iskolai végzettség és más társadalmi-gazdasági státusz (SES) mutatói kisebb hatással vannak a nem fehérek egészségére és jólétére, mint a fehér amerikaiak esetében. Annak tesztelésére, hogy az MDR a boldogságra is vonatkozik-e, a jelen tanulmányban, - amely Shervin Assari nevéhez kapcsolódik - a feketéket és a fehéreket hasonlították össze az iskolai végzettségnek az amerikai felnőttek boldogság szintjére gyakorolt hatását illetően.

A General Social Survey (1972–2016) országos felmérések sorozata, amelyeket az Egyesült Államokban végeznek. A jelenlegi elemzésben 54 785 felnőtt szerepelt (46 724 fehér és 8 061 fekete). Az iskolai végzettség és a boldogság volt a fő független változó, illetve a fő függő változó. Ezenkívül egyéb paraméterek, mint a nem, az életkor, a foglalkoztatási állapot, a családi állapot és a felmérés éve voltak a kovariánsok, a faj pedig a fókuszhatás módosítója. Shervin Assari a logisztikus regressziós modellt alkalmazta az adatok elemzésére. Az eredmények alapján a magas iskolai végzettségűeknek nagyobb esélyük van a boldogságra. Továbbá jelentős kölcsönhatást találtak a faj és az iskolai végzettség között, ami azt mutatja, hogy a fehérek nagyobb sikereket értek el, mint a feketék. A fajspecifikus modellek szintén megerősítették ezt a megállapítást (azaz a fehérek esetében nagyobb mértékű az iskolai végzettség hatása, mint a feketéknél). Összességében az MDR elmélet az iskolai végzettség boldogságra gyakorolt hatására is érvényes a feketék hátránya a fehérekhez képest a boldogság és az oktatás viszonyát illetően. A feketék boldogtalansága a közgazdász szerint az USA-ban tapasztalható strukturális, intézményi és interperszonális rasszizmusnak és diszkriminációnak tudható be. Ezért szükség lenne olyan gazdasági és állami politikákra, amelyek minimalizálhatják a feketék iskolai végzettsége és egyéb SES-források csökkenő megtérülését (Assari, 2019.).

Vizsgáltam az Európán kívüli felméréseket is, Dongliang Yang, Ge Zheng, Haoran Wang and Mingna Li közgazdászok cikkükben a Kínai Népesedési és Családtervezési Bizottság által 2012-ben végzett kínai migránsok (China Migrants Dynamic Survey, CMDS) adatait használták, melynek során a kínai migránsok körében vizsgálták az oktatás, a jövedelem és a boldogság közötti kapcsolatot. Megállapították, hogy az oktatás pozitív hatással van a jövedelemre és a boldogságra, amelyek közvetlenül befolyásolhatják az egyéni boldogságot. Továbbá a jövedelem közvetítő hatásán keresztül is befolyásolhatja a boldogságot. A függő változó ebben a tanulmányban az önértékelt boldogság volt. A CMDS a "boldognak érzi-e magát most ahhoz képest, ahogyan szülővárosában érezte magát" kérdést tartalmazta, ahol az 1 "nagyon boldog", 5 "nagyon boldogtalan". A független változó az iskolai végzettség. Oktatási szinteket általános iskolára, középiskolára és felsőoktatásra osztották fel. A közvetítő változó a jövedelem. Az eredmények eltérnek az Egyesült Királyságban és az európai országokban az oktatás és a boldogság közötti ellentmondásos kapcsolatról szóló kutatások eredményeitől: minél magasabb a kínai egyének iskolai végzettsége, annál erősebb a boldogság szintjük, ami azt jelzi, hogy Kínában a felsőoktatás betöltheti a boldogság fokozásának szerepét.

A kutatások kimutatták azt is a jövedelemszint az iskolázottsági szinttel együtt nőhet. Ez azt jelenti, hogy az oktatásba való befektetés növelése nemcsak az egyének számára hozhat magasabb gazdasági jövedelmet, hanem az ország egy főre jutó nemzeti jövedelmét is növelheti. Harmadszor, nyilvánvaló pozitív korreláció van a jövedelem és a boldogság között, tehát jelentős az a boldogság, amelyet az oktatás a jövedelemmechanizmuson keresztül az egyének számára biztosít. Ez a következtetés határozottan cáfolja az "Easterlin-paradoxont". Ezért az egyéneket arra ösztönzik, hogy a magasabb szintű oktatás megszerzésével humán tőkét halmozzanak fel, javítva ezzel tudományos képzettségüket, ezáltal a fizetésüket és a közvetlen boldogságukat.

Eközben a kormánynak törekednie kell arra, hogy erősítse a felsőoktatásba történő erőforrás-befektetést, csökkentse az oktatási beruházások költségeit, javítsa az emberi tőke és a munkaerőpiac ármechanizmusát, növelje az oktatás megtérülési rátáját, ezzel egyidejűleg elérni a jövedelem és a boldogság növekedését (Yang, Zheng, Wang, & Li, 2022).

A téma vizsgálata során Satoshi Araki a többszintű regressziós elemzéseket alkalmazta, melyhez 24 ország több mint 48 000 egyénének nemzetközileg összehasonlítható adatait használta és az iskolai végzettség-életelégedettség közötti általános pozitív kapcsolatot tárta fel. Ez a cikk elsősorban az életelégedettséget és a boldogságra vonatkozó változót ("Minden dolgot együttvéve, mennyire mondanád, hogy boldog vagy?" kérdésre adott választ a 0-tól a rendkívül boldogtalannak a 10-ig, ami rendkívül boldog) vizsgálta. A vizsgálat eredménye szerint a felsőfokú végzettségűek nagyobb valószínűséggel élvezik az életelégedettség magasabb szintjét, mint kevésbé képzett társaik, ami alátámasztja a korábbi kutatásokat, amelyek kimutatták az oktatás pozitív hatását az SWB-re. (Subjective Well-Being)

Megállapítható tehát, mivel az oktatás általában jobb foglalkozásokhoz/jövedelmekhez vezet, amelyek jelentősen befolyásolják az emberek életelégedettségét, ezért feltételezhető, hogy az iskolai végzettség a munkaerő-piaci eredményeken keresztül jelentősen hozzájárul az SWB-hez. A felsőfokú végzettség előnye valószínűleg kisebb lesz azokban a társadalmakban, ahol a magasan képzett emberi erőforrások aránya viszonylag nagy. Magasan képzett társadalmakban a képzett egyének magas képzettségük csökkenő gazdasági értékével szembesülnek, és ennek következtében nehezzé válik a viszonylag magasabb szintű életelégedettség fenntartása a kevésbé képzett társaikhoz képest. A magasan képzett társadalmak nagyobb valószínűséggel mutatnak magasabb szintű SWB-t, mint a kevésbé képzettek. Az egyéni szintű oktatás nem feltétlenül a SWB kulcsa, ha a munkaerő-piaci eredményeket kontrolláljuk, a magasan képzett emberi erőforrások felhalmozódása egy adott társadalomban kollektíven növelné az emberek elégedettségét, valószínűleg a jövedelmek elosztásának meritokratikus (A meritokrácia egy olyan társadalmi forma, amelyben az egyén társadalmi pozíciója nem a társadalmi származásától, hanem tehetségétől, tudásától, szorgalmától és teljesítményétől, egyszóval „érdemeitől” függ) folyamatának elősegítésén keresztül (Araki, 2021).

Musabeh Surour Hamad Binnawas, Gamal S. A. Khalifa és Amyia Bhaumick közgazdászok a szolgáltatás minősége és a hallgatói magatartási szándék, valamint a hallgatói boldogság közvetítő hatását vizsgálták meg. A kutatók a kvantitatív technikát (kérdőíves módszerrel) alkalmazták a kutatási cél elérése érdekében, valamint a SPSS25 és a Smart PLS3 programot alkalmazták az adatok elemzéséhez. Az eredmények azt mutatták, hogy a magasabb minőségű oktatás és a hallgatói boldogság, pozitív hatással van a hallgatók oktatáshoz való hozzáállásához, magatartásához. Ezenkívül a hallgatói boldogság közvetíti a kapcsolatot a felsőoktatás minősége és a hallgatók felsőoktatáshoz való hozzáállása, magatartása között (Binnawas, Khalifa, & Bhaumik, 2019).

Gabriele Ruiiu & Maria Laura Ruiiu Olaszország vonatkozásában elemezték a "boldogságra" vonatkozó adatokat, egy referenciafüggő preferenciamodell alkalmazva. Az adatok az Olasz Nemzeti Bank által 2004 és 2014 között az olasz háztartások jövedelméről és vagyonáról két évente végzett felmérésből származtak. Az eredmények azt mutatták, hogy a végzettség pozitív hatást gyakorol a jövedelmekre. A magasan képzett munkavállalók átlagosan magasabb jövedelemmel rendelkeznek, mint az átlagemberek és ez a különbség statisztikailag szignifikáns, ha a munkatapasztalatot és más lehetséges tényezőket is figyelembe vesszük. Az elvárások frusztrációjából eredő haszontalanság azonban negatív hatással van az észlelt boldogságra. Annak ellenére, hogy a magasan képzett emberek valójában jobb munkalehetőséget találnak a kevésbé képzett munkavállalóhoz képest, jobban fusztrálja őket a jövedelem kérdése (Ruiiu & Ruiiu, 2018).

Az Egyesült Arab Emírségek vonatkozásában Khairol Anuar Bin Ishak és Maysoon Alkaisi készítettek tanulmányt, melynek célja a boldogság értékelése a felsőoktatási hallgatók körében. A tanulmány értékelése során a PERMA (ötből) dimenzióját alkalmazták a hallgatók felsőoktatási boldogságát meghatározó tényezők magyarázatában. A kutatást egy dubai (Egyesült Arab Emírségek) menedzsment főiskola 55 hallgatója körében végezték el. A kutatáshoz a PERMA (Positive emotion, Engagement, Relationships, accomplishment, depression and Anxiety) konstrukciókat (pozitív érzelmek, elkötelezettség, kapcsolatok, teljesítmény, depresszió és szorongás) és a Boldogság Kérdőívet használták fel, amelyet véletlenszerűen osztottak szét a hallgatók között. A kutatók az elemzéshez leíró statisztikákat és AVONA tesztet használtak. A kutatók azt tapasztalták, hogy a magas szintű depresszió és szorongás csökkentette a hallgatók teljesítményét, ezáltal korlátozta a minőségi humántőke növekedését az ország fenntartható növekedéséhez. A hallgatók élete valóban stresszes volt, ezért szükségük lett volna a szolgáltatás elégedettségén túl valamilyen segítségre. Emellett a tanulmány megállapította, hogy az elkötelezettség, a társaik és a tanárok közötti kapcsolat és a teljesítmény javítja a tanulók boldogságát. A kutatók azt javasolták, hogy az Egyesült Arab Emírségekben működő PHEI-k bővítsék ki a szolgáltatásaikat az elégedettségén túl, és a tanulók boldogságára összpontosítsanak. Emellett a hallgatókat segítő irodáknak, integrációs egységeknek és az orientációnak ismerniük kell a depresszió sajátos kockázatait, hogy pszichológiai értékelést tudjanak adni, illetve segítséget tudjanak nyújtani a tanulók mentális fejlesztése érdekében. Továbbá a fizikai aktivitás és a sport pozitív kapcsolatban áll a boldogsággal, így a sport- és kulturális tevékenységek népszerűsítése is fontos lenne a hallgatók körében, mert ez segíthet nekik, hiszen boldogabbak lehetnek egy stresszes környezetben is (Bin Ishak & Alkaisi, 2019).

2.2. Az oktatás jelentősége

A következő fejezetben az oktatás gazdasági jelentőségét elemzem, emellett az Európai Unió és Magyarország vonatkozásában ismertetem az oktatással kapcsolatos intézkedéseket.

2.2.1. Az oktatás gazdasági és egyéni jelentősége

Az oktatás a fejlődés egyik alapvető tényezője hiszen, ha nem fejlesztjük magunkat kimaradunk a fejlődésből, így hosszú távon nem fogunk tudni felzárkózni az innováció elvárásaihoz. Véleményem szerint, aki nem tesz azért, hogy fejlődjön, tanuljon az megreked egy adott ponton és hiába lenne jó szakember, ha például elavult technikával dolgozik, egyik pillanatról a másikra kimarad a versenyből. Az emberi tőkébe történő befektetés hosszú távon nem csak az adott egyénnek kedvező, hanem az adott ország gazdaságához is hozzájárul. Gondoljuk végig egy frissen diplomázott diák esetében, aki előtt végtelen lehetőség nyílik –, ha tényleg komolyan és elszántan vélekedik hivatásáról –, ha folyamatosan képezi magát, tegyük fel folytatja egyetemi tanulmányait (pl.: MSC, PHD) várhatóan jövedelme emelkedni fog hosszú távon.

Arról nem is beszélve, hogy egyetlen ország sem érhet el fenntartható gazdasági fejlődést a humán tőkébe történő beruházások nélkül. Az oktatás gazdagítja az emberek önmagukról és a világról alkotott képét, általa akár egy teljesen új szemléletmódot ismerhetünk meg. Hosszú távon pedig javítja életminőségüket és széleskörű társadalmi előnyökkel jár mind az egyén, mind a társadalom számára. Azt a tudást, amelyet megszerzünk iskolai, egyetemi tanulmányaink alatt, azt egyrészt senki nem veheti el tőlünk, másrészt pedig a modern technikáknak köszönhetően olyan számításokkal, módszerekkel kerülünk kapcsolatba, melyeket a munkaerő piacon is tudunk hasznosítani. Az oktatás növeli az emberek termelékenységét és kreativitását, valamint elősegíti a vállalkozói szellemet (a vállalkozásoknak valamilyen formában adófizetési kötelezettségük keletkezik, amellyel hozzájárulnak a gazdaság finanszírozásához) és a technológiai fejlődést (az új technológia megjelenése jobbá teheti a vállalkozások minden napjait, ezzel akár csökkenthetik is a veszélyesebb munkakörülményeket is). Emellett nagyon fontos szerepet játszik a gazdasági és társadalmi fejlődés biztosításában és a jövedelemelosztás javításában.

Ilhan Ozturk szerint az oktatás nélkülözhetetlen a gazdasági fejlődéshez. Nincs gazdasági fejlődés jó oktatás nélkül. A kiegyensúlyozott oktatási rendszer nemcsak a gazdasági, hanem a termelékenységet is, és az egy főre jutó egyéni jövedelmet is növeli. Hatása mikro szinten, az egyes családok szintjén is érzékelhető (Ozturk, 2001). Úgy gondolom, hogy Ilhan Ozturk által megfogalmazott állítás, mely szerint az oktatásba fektetett energia növeli az egyén jövedelmét és ez a növekedés a háztartások szintjén is érezhető. Ha valóban megnövekszik az egyén jövedelme magasabb végzettség esetén, akkor várhatóan nőni fog az egyéni kereslet a termékek iránt.

A fentieket figyelhetjük meg például a mikroökonómia tanulmányok során megismert, a keresletre vonatkozó paradoxon hatások egyik fajtájában, a sznob hatásban (mely egyfajta státusz-szimbólum, magasabb árhoz magasabb minőség kapcsolódik, viszont még árcsökkenés esetén sem hajlandó az olcsóbb termékből vásárolni a fogyasztó), amely abban nyilvánul meg, hogy a fogyasztók magasabb ár esetén is az csak az adott terméket választják, mert számukra ez elvi kérdés. Ezt a közösségi média napjainkban még tovább erősíti, az influenszereknek köszönhetően is.

Vajon a jobb oktatási körülmények pozitív visszacsatolást, kapcsolatot eredményeznek a nagyobb jövedelmi egyenlőtlenségre? Tételezzük fel, ha az egyén kevésnek ítéli meg a munkaerő piacon szerzett jövedelmét, akkor várhatóan végzettsége fejlesztése felé nyúl, ezáltal várhatóan egy magasabb jövedelmi szintet ér el. Felmerülhet a kérdés, vajon van értelme az oktatásba időt, pénzt és energiát fektetni? Megtérül ez számunkra hosszú távon? Személyes véleményem a témával kapcsolatban az, hogy mindenféleképpen van értelme a tanulásba fektetni, mivel jól képzett szakemberekké válhatunk és a bérünk is kedvezőbb lehet.

George Psacharopoulos a témával kapcsolatban az alábbi megállapításokat tette: az alapfokú oktatás továbbra is az első számú beruházási prioritás a fejlődő országokban, a megtérülés az iskolázottság szintje és az ország egy főre jutó jövedelme szerint csökken, a nők oktatásába történő beruházása általában jövedelmezőbb, mint a férfiaké a gazdaság versenyző magánszektorában a megtérülés magasabb, mint a közszférában dolgozók körében, illetve a felsőoktatás állami finanszírozása regresszív. A fenti megállapításokat a területet érintő viták összefüggésében tárgyalta a kutató, és arra a következtetésre jutott, hogy az oktatásba való befektetés ma is nagyon vonzó befektetési lehetőség a világban mind magán, mind társadalmi szempontból (Psacharopoulos, 1994). Psacharopoulos tanulmánya 1994-re vezethető vissza, ha belegondolunk, hogy már az 1994-es években is fontosnak tartották a szakmán belüli fejlődést akkor a mai modern, felgyorsult világunkban, amikor minden egyes változásra azonnal kell reagálni, milyen jelentősége van az oktatásnak? Véleményem szerint még fontosabb szerepet tölt be, hiszen szakma vagy diploma nélkül nehezen tudjuk felvenni a munkaerőpiacon a versenyt.

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért van szükség az oktatásra? Gondoljunk csak bele, hogy mi történne a munkaerő piacon és a gazdaságunkban, ha nem tudnánk szakembereket képezni. A gazdaságnak hosszú távon képzett munkaerőre van szüksége ahhoz, hogy fent tudja tartani a folyamatos termelékenységet és az innovációt. Ha nincs munkaerő, akkor nincs gazdasági növekedés sem. Viszont, ha a mai modern technológiára és innovációra gondolunk, megfigyelhetjük a robotizáció megjelenését minden területen. Kérdéses, hogy ez mit fog okozni a későbbiekben a foglalkoztatás területén. Vajon a robotizáció megjelenésével kevesebb foglalkoztatottra lesz szükség, vagy az új technológia megjelenésével például csökkenhet az üzemi balesetek száma? Véleményem szerint, ha veszélyes munkakörökről beszélünk, akkor a robotika megjelenése inkább pozitív hatásként értelmezhető. Negatív hatásként pedig az emberi munka kiszorítását szeretném kiemelni.

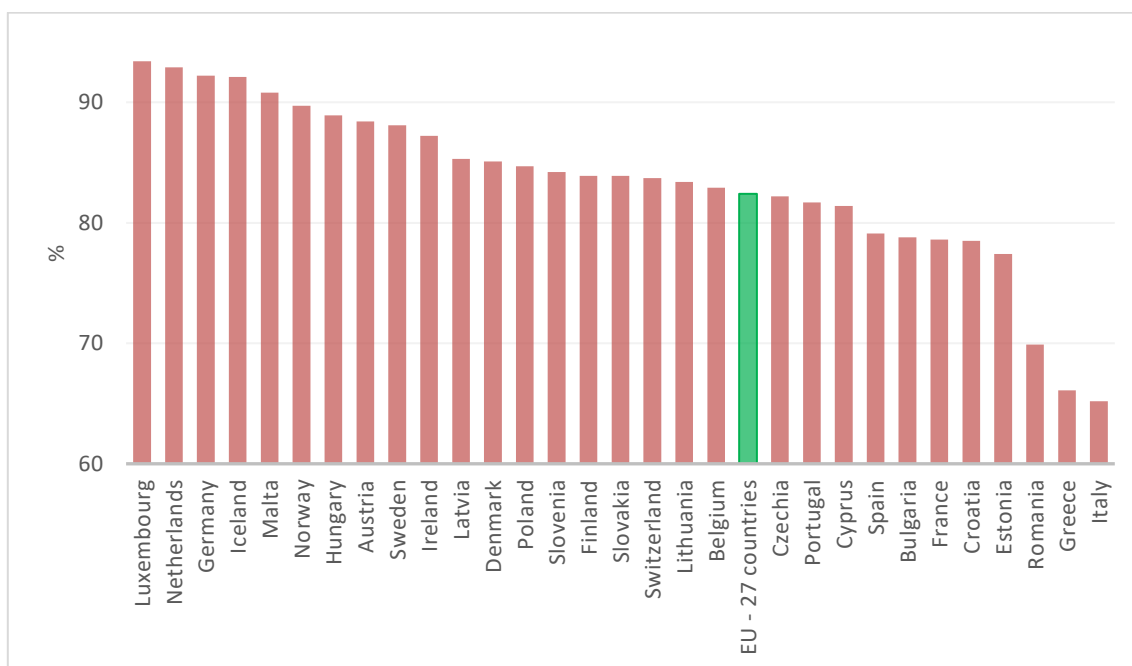
Az oktatás fontosságára egyfajta folyamatként, láncként kell tekintenünk, ha az egyik folyamatban hiba merül fel, az kihatással lesz a következő folyamatra is, vagy akár a gazdaság egészére. Az oktatás során az egyének olyan tudást, ismereteket sajátítanak el, mely megnöveli termelékenységüket, ezáltal növeli a foglalkoztatottá válás esélyét a munkaerő piacon, és feltehetőleg növeli a jövedelmet. A kérdés újból sokak számára felmerülhet: Miért tanuljak? Mikor és hogyan fog ez számomra megtérülni?

Az oktatásban való részvétel anyagi és időbeli költségei vélhetően az egyének számára magasabb jövedelmek formájában fognak megtérülni az évek során. Ahogy egyre több képzettséget szerzünk, tehát ha folyamatosan teszünk azért, hogy fejlődjünk, akkor ez hosszú távon kifizetődik.

A lakosság oktatásban való részvétele elősegítheti az innováció megjelenését, az új technológiák kifejlesztését, ami a gazdasági növekedést szolgálja.

Ha a jövőre gondolunk, akkor vélhetőleg az iskolázott egyének nagy valószínűséggel fontosnak fogják tartani, hogy gyerekeik is részt vegyenek az oktatásban, ezzel pótolni fogják a munkaerőt a gazdaság számára, hiszen tudják, hogy milyen fontos időt és pénzt fektetni a tanulásba.

A következőkben tekintsük át a friss diplomások foglalkoztatási arányát 2022-es év tekintetében.

4. ábra: A friss diplomások foglalkoztatási aránya 2022-ben

Forrás: Eurostat, 2023, saját szerkesztés

A 4. ábra a friss diplomások (20 éves kortól 34 éves korig) foglalkoztatási arányát mutatja 2022-ben. A fentiekből megállapíthatjuk, hogy Luxembourg (93,4 %), Hollandia (92,9 %), Németország (92,2 %), Izland (92,1 %) és Malta (90,8 %) foglalkoztatja a legtöbb friss diplomával rendelkezőket. Románia (69,9 %), Görögország (66,1 %) és Olaszország (65,2 %) kapcsán azt figyelhetjük meg, hogy kevesebb friss diplomával rendelkezőt foglalkoztat Luxembourghoz képest. Az Európai Unióra vonatkozó átlag 82,4 % volt, tehát a friss diplomával rendelkezők nem szenvednek hátrányt a munkaerőpiacon, ennek jelentősége az idősebb munkaerő utánpótlására vezethető vissza.

Mindent összevetve az állapítható meg, hogy az oktatás fontos a kutatók szerint is, hiszen, ha időt, pénzt és energiát fektetünk tanulmányainkba, akkor a munkaerő piacon jobb eséllyel tudunk munkát találni, mellyel a foglalkoztatottság arányát növelni tudjuk, hiszen a gazdaság számára a legfontosabb az, hogy hosszú távon fent tudja tartani a folyamatos termelékenységet és az innovációt, ezzel elősegítve a gazdasági növekedést. A kutatók úgy vélekednek, hogy a tanulásba fektetett idő, pénz és energia hosszú távon magasabb jövedelem formájában fog megtérülni.

Az oktatás egy új szemléletmódot ad, gazdagítja az emberek saját magukról és a világról alkotott képüket. Hosszú távon javíthatja az életminőséget, hiszen a folyamatos tanulás és fejlődés által képzettségünket fejlesztjük és gazdagítjuk, mely során egyre képzettekké válunk, így várhatóan jövedelmünk is kedvezőbb lehet a munkaerő piacon eltöltött évek hosszú sora kapcsán.

Véleményem szerint a legfontosabb aspektus az oktatás jelentőségével kapcsolatban az, hogy azt a tudást, amelyet megszerzünk iskolai, egyetemi tanulmányaink alatt, azt egyrészt senki nem veheti el tőlünk, másrészt pedig a modern technikáknak köszönhetően olyan számításokkal, módszerekkel kerülünk kapcsolatba, melyeket a munkaerő piacon is tudunk hasznosítani.

2.3. Oktatás az Európai Unióban

Az Európai Unió oktatással kapcsolatos kezdeményezésének célja, hogy az Unió tagállamok közösen ellenállóbbá és befogadóbbá tegyék az oktatási és képzési rendszereiket. European Education Area honlapon az alábbi álláspontot fogalmazták meg az oktatás fontosságáról: Az oktatás a személyes kiteljesedés, a foglalkoztathatóság, valamint az aktív és felelősségteljes polgári szerepvállalás alapja, és elengedhetetlen az európai társadalmak és gazdaságok életképessége szempontjából. A szociális jogok európai pillére értelmében mindenkinek jogában áll hozzáférni minőségi és befogadó oktatáshoz, képzéshez és egész életen át tartó tanuláshoz. (European Education Area, 2023)

A Covid19-világjárvány arra világított rá, hogy mennyire fontos megakadályozni, hogy a tanulást és készségfejlesztést befolyásoló akadályok és problémák kihatással legyenek az emberek elhelyezkedési kilátásaira és társadalmi részvételére.

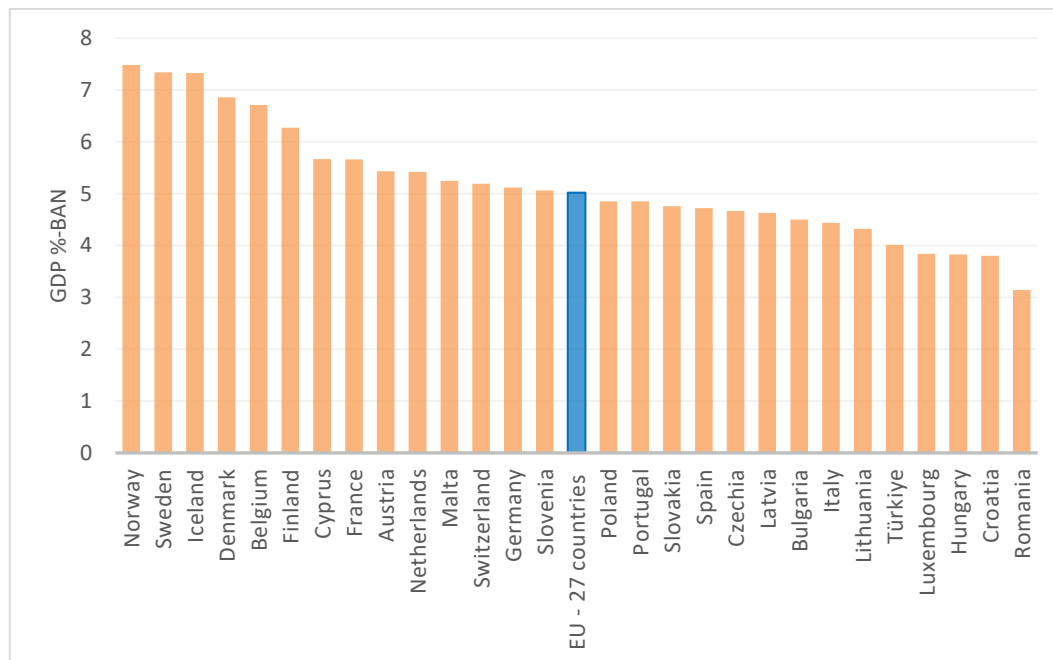
Az European Education Area az alábbi célokat tűzte ki hosszú távra: az európai oktatási térség szinergiát fog alkotni az európai készségfejlesztési programmal és az Európai Kutatási Térséggel a tudás hasznosítása érdekében, melynek elsődleges célja az, hogy Európa helyreállításának és gazdasági jólétének a tudás legyen az alapja. (European Education Area, 2023)

Az Európai Bizottság és az Európai Unió tagállamai egy együttműködés keretein belül különböző területekre bontották a fejleszteni kívánt tényezőket az oktatással kapcsolatban. A területek a következők:

- az oktatás és a képzés minőségének és méltányosságának javítása,
- tanárok, oktatók és nevelési-oktatási intézményvezetők,
- digitális oktatás,
- zöld oktatás,
- és az európai oktatási térség a világban.

Fontos kiemelni, hogy az előbb felsorolt területeket különböző oktatási szintek (kisgyermekkorai nevelés és gondozás, iskolai oktatás, felsőoktatás, felnőttkori tanulás, szakképzés) tekintetében vizsgálták. (European Education Area, 2023)

A következőkben tekintsük át az Európai Unió vonatkozásában, hogy az összes kiadásból hány %-ot költenek az oktatásra.

5. ábra: Az oktatásra fordított közkiadások óvodától a felsőoktatásig 2020-ban

Forrás: Eurostat, 2023, saját szerkesztés

A 5. ábra az oktatásra fordított közkiadásokat mutatja, az óvodai szinttől a felsőoktatásig 2020-ban a GDP %-ban. Fenti diagramból az alábbi megállapításokat tehetjük: Norvégia (7,48 %), Svédország (7,34 %), Izland (7,33 %), Dánia (6,86 %) és Belgium (6,71 %) költötték a legtöbbet az oktatásra. Törökország (4,01 %), Luxembourg (3,84 %), Magyarország (3,83 %), Horvátország (3,8 %), Románia (3,14 %) költötték a legalacsonyabb összeget. Az EU-ra vonatkozó átlag pedig 5,02 % volt.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az oktatás kiemelten fontos pillér mind társadalmi mind pedig gazdasági szempontból. Nem csak egy ország számára jelent kiemelt fontosságot, hanem ahogy a fentiekből is olvashatjuk, az Unió számára is a fejlődés alapját jelenti.

2.4. Az oktatás Magyarországon

2.4.1. A magyar oktatási rendszer szerkezete

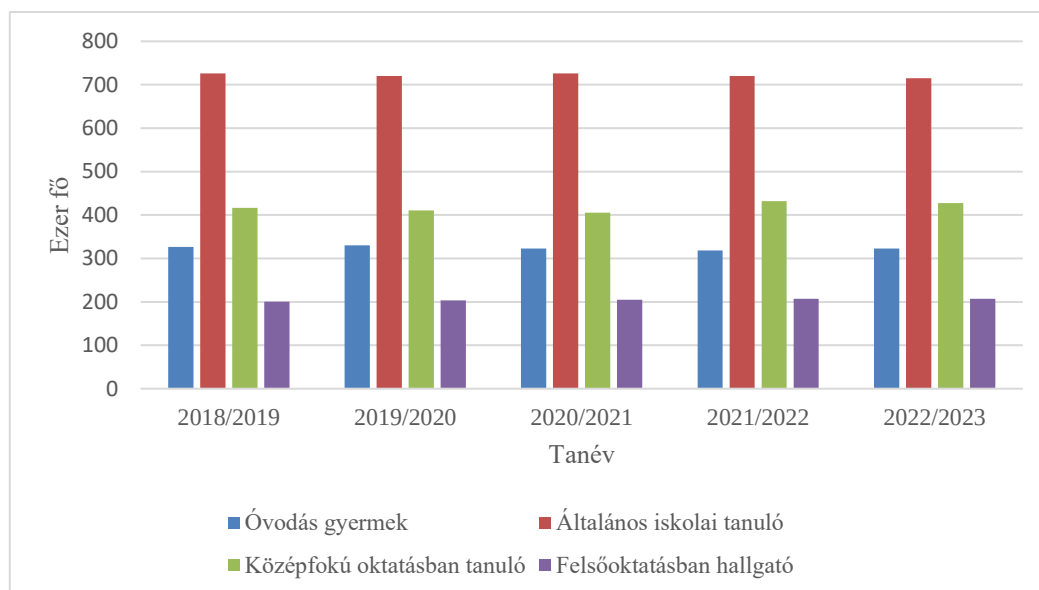
A következő fejezetben Magyarország oktatási rendszerének szerkezetét fogom bemutatni. Kitérek a magyar oktatási rendszer szerkezetére, felépülésére, fajtáira, illetve a különböző szintek jellemzőire.

A magyar oktatási rendszer az óvodai szintnél kezdődik el, ez azt jelenti, hogy 3 éves kortól kötelező az óvodai szolgáltatást igénybe venni. 2020 januárjától az Oktatási Hivatal országos adatbázisa alapján a kormányhivatal követi nyomon a 3. életévüket betöltött gyermekek óvodakezdését és ha szükséges engedélyezi a felmentést. Az óvónők a foglalkozásokra heti 50 órát fordítanak. Az óvodáknak heti 11 órában kell biztosítaniuk a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermekek fejlesztő, valamint a sajátos nevelési igényű gyermekek egészségügyi, pedagógiai célú habilitációs, rehabilitációs foglalkoztatását. A gyermekek tankötelezettsége 6 éves kortól 16 éves korig tart. 2013-tól az a gyermek számít tankötelesnek, aki augusztus 31-ig betöltötte a 6. életévét. A tankötelezettség teljesítése a tanév első tanítási napján kezdődik. A köznevelési törvény (2011) előre hozta és szigorította a kötelező iskolába lépés időpontját (European Education and Culture Executive Agency , 2023).

A következőkben tekintsük át az oktatási rendszerhez kapcsolódó szinteket:

- iskola előtti nevelés (óvoda);
- alapfok (általános iskola alsó tagozat);
- alsó középfok (általános iskola felső tagozat);
- felső középfok (pl.: gimnázium, szakközépiskola stb.);
- alsó felsőfok (felnőttképzés, posztsekunder képzés);
- felső felsőfok (egyetem, főiskola).

A mellékelt ábra azt mutatja be, hogy az óvodától egészen a felsőoktatásig hány diák vesz részt a nappali oktatásban.

6. ábra: Az óvodás gyermekek és tanulók számának alakulása a nappali oktatásban

Forrás: KSH, 2023, saját szerkesztés

Az 6. ábra az óvodás gyermekek és tanulók (általános iskolai, középfokú oktatásban résztvevő tanuló, felsőoktatási intézményben hallgató) számának alakulását (ezer főben) mutatja a nappali oktatásban 2018/2019-es tanévtől kezdve a 2022/2023-as tanév végéig. Az óvodás gyermekek száma kapcsán először egy növekedést figyelhetünk meg a 2018/2019-es tanévtől a 2020/2021-es tanévig, viszont ez után egy 4.000 fős csökkenést tapasztalunk a 2020/2021-es és a 2021/2022-es tanévek vonatkozásában. 2022/2023-as tanévben volt a legtöbb az óvodás gyermekek száma. Az általános iskolai tanulók vonatkozásában az alábbi megállapítást tettem: 2018/2019-es tanévtől kezdődően 2021/2022-es tanévig az általános iskolai tanulók száma 720.000 fő körül mozgott, de a 2022/2023-as tanévben a számuk csökkent 715.200 főre. A középfokú oktatásban tanulók száma a 2021/2022-es tanévben volt a legtöbb (431.600 fő) és a 2020/2021-es tanévben volt a legalacsonyabb (405.400 fő). A felsőfokú oktatás hallgatóinak száma a tanévek során folyamatosan emelkedett, a 2022/2023-as tanévben már 207.400 hallgató vett részt az oktatásban.

Az óvodai nevelésről pár sorral feljebb már esett szó, így folytassuk a rendszer bemutatását az alapfokú oktatástól kezdődően. Az alapfokú oktatás legnagyobb részét az általános iskolai képzés teszi ki, melynek részét képezi az ISCED 1-es szintű elemi, illetve az ISCED 2-es szintű alsó középfokú iskolázási szakasz. Az ISCED 1-es szintű általános iskolai szakasz az 1–4. osztályokig terjed, míg az ISCED 2-es szintű alsó középfokú oktatás az 5–8. osztályokra vonatkozik. Ha a tanulók a 8. osztályt sikeresen befejezik, akkor alapfokú végzettséget kapnak.

Az általános iskola befejezése után a diákok középfokú oktatási intézményben folytathatják tanulmányaikat, ezek közé soroljuk a gimnáziumokat, szakgimnáziumokat, szakközépiskolákat, technikumokat, illetve szakiskolákat. (European Education and Culture Executive Agency, 2023)

A következőkben térjünk át az ISCED 3-as szintű (felső) középfokú oktatás jellemzésére. A felső középfokú oktatás az általános iskolai tanulmányok befejezését követően a 9. évfolyamtól kezdődően kezdődik. A 2020/21-es tanévtől felmenő rendszerben új szakképzési képzésstruktúrát vezettek be, mely szerint kivezték a szakgimnáziumokat és a szakközépiskolai osztályokat. Tehát az újonnan belépő diákok a szintén 3 éves, de más szerkezetű, gyakorlati oktatást megvalósító szakképző és az 5 éves technikus képzés közül választhatnak. A felső középfokú oktatás egyik csoportjába tartozik a gimnázium, mely 4, 6 vagy 8 – nyelvi előkészítő évfolyam esetében 5, 7 vagy 9 – évfolyammal működik. (Eduline, 2019a)

Az új, átalakult szakképzési rendszerben a technikum jelenti a minőségi szakmai oktatás színterét. A képzés végén megszerezhető technikus szakképzettség középfokú szintű ismereteket biztosít. A képzés időtartama 5 év, néhány esetben 6 év. A képzés egyesíti a gimnázium és a szakmatanulás előnyeit. A technikumban történő haladást ezentúl nem a kerettantervek fogják szabályozni, hanem a programtervek. Fontos, hogy a programterveket a képzési és a kimeneti követelmények alapján kell kidolgozni minden egyes szakmacsoport számára. Szintén az új, átalakult rendszer részét képezi a szakképző iskola, amely 3 éves képzési időt foglal magába, célja pedig a szakmára történő felkészítés. A szakképző és a technikum iskolatípusok között a 9. évfolyam végén van lehetőség az átjárhatóságra (különbözeti vizsga nélkül), hiszen mindkettő típus esetében ágazati alapképzés kap helyet a képzés első szakaszában (Eduline, 2020).

A következőkben a felsőoktatást, mint oktatási szintet fogom bemutatni és jellemezni. A felsőoktatási intézmények (fajtái: egyetemek, alkalmazott tudományok egyetemei, főiskolák) széles körben rendelkeznek felsőfokú képzésekkel. Ilyen képzés lehet például: felsőoktatási szakképzési, alapképzési, mesterképzési, osztatlan képzési programok, szakirányú továbbképzések, illetve doktori képzések. A felsőoktatásban a képzés nappali tagozatként működik, de választható esti és levelező formában, vagy akár távoktatásban is folytatódhat az oktatás. A doktorképzés (PhD, DLA) nappali rendszerű és munka melletti képzésben is létezik. A szakirányú továbbképzések legnagyobb részt munka melletti (ún. part-time) rendszerű képzések. Ilyenkor a hallgatóknak lehetősége van elsajátítani az egyetemen szerzett tudást, illetve az elméleti összefüggéseket a munka kapcsán a gyakorlatban alkalmazni, megérteni (2011. évi CXCV. tv., 2023.).

A felsőoktatási szakképzés elvégzésére is van lehetőség, (FOSZK) ez a képzési forma érettségire épül, viszont felsőfokú végzettséget (diplomát) nem ad. A végzettség megszerzése után a hallgató vagy kiléphet a munkaerőpiacra, vagy kreditbeszámítással az alapképzésben folytathatja tanulmányait.

Az alapképzések általában 3-4 éves időtartamban indulnak (BSC, bachelor), erre épülnek az 1-2 évig tartó mesterképzések (MSC, master). A BSC és az MSC elvégzése után lehetőség van a doktori képzés megszerzésére, melynek időtartama 2+2 év. Néhány szakterületen ún. osztatlan, hosszabb idejű mesterképzések zajlanak, amelyek mesterdiplomához vezetnek, ebben az esetben a megszokott folyamatos képzési formától eltérő képzés folyik. Ehhez a képzési formához kapcsolódnak az orvosképzések (6 év), az építészképzés (5 év), a jogászképzés (5 év), a tanárképzés (5 év), továbbá egyes agrár- és művészeti képzések is (2011. évi CXCV. tv., 2023.).

Összességében megállapíthatjuk, hogy az alkalmazott tudományok egyetemeire a gyakorlat orientáltabb képzés a jellemzőbb, míg az egyetemek inkább az elméletorientált képzésekre fektetik a hangsúlyt, tehát jelentősebb számú programjuk van a mesterciklusban és az alapkutatói tevékenységük is erőteljes. Magyarországon tehát a következő oktatási szinteket különböztetjük el: óvoda, alapfokú (általános iskola), középfokú (gimnázium, technikum, szakiskola), és felsőoktatás. Láthattuk, hogy a felsőoktatás körében megjelent a FOSZK képzés is, mely diplomát nem ad, érettségire épül, elvégzése után pedig a hallgató vagy kiléphet a munkaerőpiacra, vagy pedig folytathatja alapképzési (BSC) szintű tanulmányait. Azt is megfigyelhettük, hogy a 2020/21-es tanévtől felmenő rendszerben új szakképzési struktúrát vezettek be, kivezették az oktatásból a szakgimnáziumokat és a szakközépiskolákat, helyettük jöttek létre a szakképző és a technikum iskolatípusok.

2.4.2. Az oktatás finanszírozása

A következő alfejezetben az oktatás finanszírozását fogom áttekinteni.

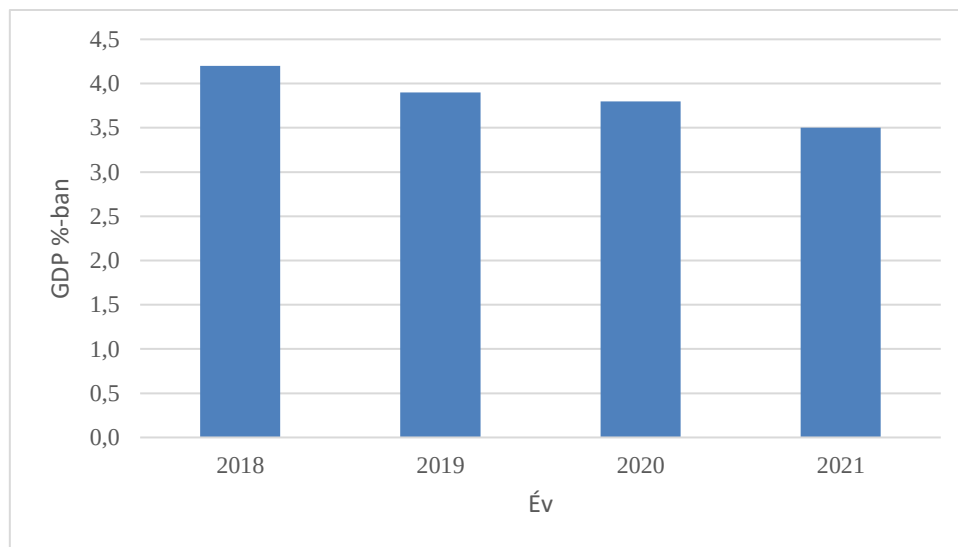
A kezdetekben az óvodák ellátását, az alap- és a középfokú oktatás (ISCED 1–2, illetve ISCED 3) finanszírozására a közhatalmak jelentették a fő megoldást, 2013. január 1-ig a fenntartók jellemzően a települési önkormányzatok voltak. 2013. január 1-től a köznevelési fenntartói feladatokról – kivéve az óvodai nevelést – az állam gondoskodott, 2016. december 31-ig az állami intézményfenntartó központon (Klebsberg Intézményfenntartó Központ, KLIK) keresztül. Lényeges változás következett be, amikor szétválasztották a fenntartói és működtetői feladatokat. A 3000 főnél kisebb lakosságszámú települések esetében a köznevelési intézmények működtetői feladatait is az állam látta el, a 3000 fő feletti lakosságszámú települési önkormányzatok pedig fő szabályként működtetői voltak a közigazgatási területükön lévő, önkormányzati tulajdonú, a KLIK fenntartásában álló köznevelési intézményeknek (European Commission, 2023).

2017. január 1-től a KLIK helyébe intézményfenntartóként a tankerületi központok léptek, melyek önálló költségvetési szervként működnek, az intézmények fenntartása és működtetése újra egy kézbe, a tankerületi központok hatáskörébe került, nem lát el sem fenntartói, sem működtetői feladatokat.

Középirányító szervként gondoskodik az ágazati szempontok egységes érvényesüléséről, a tankerületi központok fenntartói tevékenységének szakmai, stratégiai összehangolásáról, illetve ellátja a tankerületi központok tevékenységének hatékonysági és pénzügyi ellenőrzését is (MTI, 2016).

Az önkormányzat kötelező feladata továbbra is az óvodai nevelés biztosítása az óvodák fenntartásával, valamint az önkormányzat biztosítja a gyermekek étkeztetést az állami iskolákban. 2015-ben a szakképzést folytató állami fenntartású iskolák irányítását az állami intézményfenntartótól átvette a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal (NSZFH). A feladatok ellátásában 41 szakképzési centrum ad segítséget, amelyekhez 371 tagintézmény is tartozik. Az IKK Innovatív Képzéstámogató Központ Zrt.-t (IKK Zrt.) 2019-ben azzal a céllal és feladattal hozták létre, hogy módszertani központként vegyen részt a szakképzés megújításában, és az új szakképzési törvény (2019. évi LXXX. tv.) szerint ellássa a szakképzésért felelős miniszter által az IKK Zrt.-nek delegált és szakképzési államigazgatási szervként rábízott feladatok ellátását. Az IKK tevékenységét nagyrészt a Nemzeti Foglalkozási Alapból (2021-től Gazdaságvédelmi Alap) finanszírozzák (European Education and Culture Executive Agency, 2023).

Az oktatás finanszírozás témaköréhez kapcsolódóan az alábbi diagram a költségvetési intézmények oktatási kiadásait mutatja be a GDP százalékában.

7. ábra: A költségvetési intézmények oktatási kiadásai a GDP százalékában

Forrás: KSH, 2023, saját szerkesztés

A 7. ábra a költségvetési intézmények oktatási kiadásait mutatja be a GDP %-ban 2018-tól 2021-ig. Összességében megállapíthatjuk, hogy 2018-tól 2021-ig csökkentek a kiadások. 2018-ban 4,2 % míg 2021-ben 3,5 % volt. Ennek oka vélhetően a GDP növekedése, azaz az oktatási kiadások összege jelentősen nem növekedett ebben az időszakban.

A következőkben tekintsük át a szakképzéshez kapcsolódó finanszírozási kérdéskört. 2020 szeptemberétől kezdődően a szakképzési rendszer a köznevelés rendszerétől elkülönülve működik és finanszírozása is eltér a köznevelési intézményekétől. Fő szabályként szakképzési alapfeladatot csak szakképző intézmény (technikum és szakképző iskola) láthat el, illetve a köznevelési alapfeladatot pedig csak a köznevelési intézmény. A legfőbb intézményi változás a szakképzés kapcsán az volt, hogy a szakgimnáziumok többsége ötéves technikummá alakult át, a szakmákra specializálódott szakközépiskolák pedig szakképző iskolákká. A korábbi OKJ-ban szereplő 759 szakma helyett az új képzési rendszerben a diákok 175 szakma közül választhatnak, melyeket a Szakmajegyzék tartalmaz. A szakképzési centrum részeként működő szakképző intézmény a szakképzési centrum jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egysége, amely önálló költségvetéssel rendelkezik (European Education and Culture Executive Agency, 2023).

Egy új, a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványi modell került bevezetésre 2021. áprilisában a felsőoktatás működésére vonatkozóan, amelynek célja, hogy a gazdaság és a közszolgáltatások igényeire nyitottabb legyen, a vállalatokkal szorosabban és hatékonyabban együtt működjön. Alapítványi fenntartási kategóriába került 21 korábban állami fenntartású egyetem. 2021 szeptemberétől kezdődően több mint 180 ezer hallgató kezdte meg a tanulmányait modellváltó intézményben, azaz a hallgatók közel 70 %. Emellett jelentős az egyházi fenntartású intézmények aránya (30 ezer fő), illetve 6 intézmény maradt állami fenntartásban. Fontos megemlíteni, hogy ezen intézmények mellett működnek magán felsőoktatási intézmények is (hvg.hu, Bejegyezték a modellváltó egyetemeket fenntartó alapítványokat, 2021).

Fentiek tükrében láthattuk milyen változásokon, folyamatokon ment keresztül a köznevelés és a szakképzés. 2017. január 1.-től a tankerületi központok megjelenésével egy kézbe került az intézmények fenntartása és működtetése, ekkor szűnt meg a finanszírozás kettőssége, ami sok problémát okozott. A szakképzés is átalakításra került 2020 szeptemberétől, hiszen ekkor különült el a szakképzés a közneveléstől: a szakgimnáziumok technikummá, a szakközépiskolák pedig szakképző iskolákká alakultak át. A felsőoktatásra vonatkozóan is szintén változások mentek végbe, hiszen megjelentek a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványi modellek. Ezzel a korábban állami fenntartású egyetemek átalakultak alapítványi fenntartású kategóriába.

3. CÉLKITŰZÉS

Kutatásom célja, hogy megvizsgáljam az elégedettség és az oktatási változók közötti összefüggést. Azt feltételezem, hogy a magasabb képzettségi szinthez magasabb jövedelem társul, aminek eredményeképpen a boldogsági szint növekszik. Az áttekintett szakirodalmak alapján a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

K1: Az átlagbér emelkedése növeli a szubjektív elégedettségünket?

A mai világban mindenki sikeres és boldog szeretne lenni, ebben pedig elengedhetetlen szerepet játszik a jövedelem. Sokszor halljuk azt is, hogy a pénz nem boldogít. Kutatásom során a boldogság és a jövedelem kapcsolatát is vizsgáltam. A témában született szakirodalmak (Easterlin, 1973), (Medgyesi & Róbert, 2000) (Parádi-Dolgos & Bareith, 2022) (Takács, 2005) szerint a pénz csak egy bizonyos mértékig boldogít, hiszen egy idő után hozzá fogunk szokni ehhez a tényhez, így hasznosság érzetünk nem fog növekedni, sőt a csökkenés is megfigyelhető lehet. Mikroökonómiai tanulmányainkra vetítve ez azt jelenti, ha elérjük a telítettségi pontot, (jelen esetben a magas jövedelem kapcsán) akkor hasznosság érzetünk csökkeni fog. Gondoljunk csak bele, ha mindig eljutnánk álmaink utazására, akkor egy darabig, az első pár alkalommal hasznosság érzetünk növekedni fog, de ahogy egyre többször érjük el a célt, annál jobban fog a hasznosság csökkenő tendenciát mutatni.

K2.: A magasabb oktatási kiadások magasabb boldogság szintet eredményeznek?

Következő kutatási kérdésem az oktatási kiadások és a boldogság összefüggéseit taglalja. Vajon, ha többet költünk az oktatásra, növekedést figyelhetünk meg a társadalom boldogságára vonatkozóan? A második kutatási kérdésem megfogalmazásához az alábbi táblázat nyújt segítséget, amely az általam relevánsnak tartott irodalmakat foglalja össze.

2. táblázat: Szakirodalmak áttekintése

	Név	Évszám	Megállapítás	Módszer
1.	Juncal Cuñado és Fernando Pérez de Gracia	2011.	a magasabb iskolai végzettségűek magasabb jövedelemmel rendelkeznek és nagyobb a valószínűsége annak, hogy ezen foglalkoztatottak magasabb boldogság színtről, érzetről számolnak be, az oktatás pozitív (és közvetlen) hatást gyakorol a boldogságra	szociális felmérés végzése Spanyolország tekintetében, Ordinal Logit modell segítségével
2.	Joop Hartog és Hessel Oosterbeek	1998.	legmagasabb iskolai végzettség nem jelenti a legnagyobb gazdagságot, sem a jobb egészséget, sem a nagyobb boldogságot, az iskolai végzettség boldogságra gyakorolt mértani hatása leginkább az egészségre és a jólétre gyakorolt hatáson keresztül jön létre	1940 körül született hollandiai egyének csoportja esetében

3.	Shervin Assari	2019.	a magas iskolai végzettségűeknek nagyobb esélyük van a boldogságra fehérek esetében nagyobb mértékű az iskolai végzettség hatása, mint a feketénél	a bórszín alapján történő elemzésben 54 785 felnőtt szerepelt (46 724 fehér és 8 061 fekete)
4.	Satoshi Araki	2021.	a felsőfokú végzettségűek nagyobb valószínűséggel élvezik az életelégedettség magasabb szintjét, mint kevésbé képzett társaik, az iskolai végzettség a munkaerő-piaci eredményeken keresztül jelentősen hozzájárul az SWB-hez	többszintű regressziós elemzéseket alkalmazta, 24 ország több mint 48 000 egyénének nemzetközileg összehasonlítható adatait használta fel
5.	Gabriele Ruiu & Maria Laura Ruiu	2018.	a végzettség pozitív hatást gyakorol a jövedelemre, a magasan képzett munkavállalók átlagosan magasabb jövedelemmel rendelkeznek, mint az átlagemberek	referenciafüggő preferenciamodellt alkalmazva Az adatok az Olasz Nemzeti Bank által 2004 és 2014 között az olasz háztartások jövedelméről és vagyonáról kétfévente végzett felmérésből származtak

Forrás: saját szerkesztés

A kutatási kérdések megválaszolásához vizsgálom még a GDP és az elégedettség kapcsolatát, a felsőoktatási kiadások és végzettek arányának hatását a boldogságra, illetve elemzem a boldogsági és az összes általam vizsgált oktatási változó kapcsolatát is az európai országok tekintetében.

4. ALKALMAZOTT ANYAG ÉS MÓDSZER

A dolgozatom elkészítését a témához kapcsolódó szakirodalom felkutatásával kezdtem, igyekeztem forrásokat, cikkeket gyűjteni mind a hazai, mind az európai viszonylatban. Emellett folyamatosan gyűjtöttem az adatokat az oktatással és a boldogság mérésével kapcsolatosan.

A begyűjtött adatokat két típusra osztottam: boldogsági változók és oktatási változók. A boldogsági változókat a World Happiness Report honlapjáról, míg az oktatási változókat az Eurostat honlapjáról gyűjtöttem. Mindkét adat esetében a logaritmizált változót (loglifeladder, loggdp per capita) vettem alapul. A boldogság indexet és az összes oktatással kapcsolatos adatokat 5 évre visszamenőleg vizsgáltam, 2018-tól 2022-ig 37 európai ország tekintetében.

Először talán pontosítsuk, mit is értünk a boldogsági változó elnevezés alatt. A boldogsági változó az az adat, amely megmutatja, hogy egy adott országban mennyire boldogok az emberek. Ez a változó több tényezőből tevődik össze, amelyet az alábbi táblázat bemutatásával szeretnék szemléltetni:

3. táblázat: A boldogsági változókra vonatkozó fontosabb adatok és jelentésük

BOLDOGSÁGI VÁLTOZÓ	JELENTÉSE, MÉRÉSE
LIFE LADDER	Élettel való elégedettség 0-10 között
LOG GDP PER CAPITA	1 főre jutó GDP vásárlóerő paritáson mérve
SOCIAL SUPPORT	Szociális támogatás (a bajban van kire számítani (0 vagy 1))
HEALTHY LIFE EXPECTANCY AT BIRTH	Születéskor várható élettartam
FREEDOM TO MAKE LIFE CHOICES	Szabadon választhat életével kapcsolatban? (0 vagy 1)
GENEROSITY	Nagylelkűség. Adományozott-e az elmúlt hónapban?
PERCEPTIONS OF CORRUPTION	Korrupció. A korrupció széles körben elterjedt a kormány és a vállalkozások szintjén? (0 vagy 1)
POSITIVE AFFECT	Pozitív hatások. Érték-e pozitív hatások: boldogság, nevetés, élvezet
NEGATIVE AFFECT	Negatív hatások. Aggodalom, szomorúság, harag

Forrás: WHR 2022. alapján

A boldogsági változó részletezése után térjünk rá az oktatási változók bemutatására a teljesség igénye nélkül. Oktatásban résztvevő hallgatóként kíváncsi voltam, hogy van-e kapcsolat az oktatás és a boldogság között.

A következőkben tekintsük át az általam vizsgált oktatási változókat, melyek az alábbiak:

- A hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás az összes közkiadás %-ban, óvodai oktatástól a felsőoktatásig
- A hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás - az összes közkiadás %-ban, egyéb felsőfokú oktatás
- A hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás - az összes közkiadás %-ban, felsőfokú oktatás
- Felsőfokú végzettségűek korcsoportok szerint – a népesség 1000 főjére vetítve, BSC
- Felsőfokú végzettségűek korcsoportok szerint – a népesség 1000 főjére vetítve, MSC
- Felsőfokú végzettségűek korcsoportok szerint – a népesség 1000 főjére vetítve, PHD
- felnőttek számának aránya az oktatásban (%)
- 20-24 év közötti, legalább középfokú végzettséggel rendelkező fiatalok (%).
- Teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók éves, bruttó kiigazított átlagbére (Euro)
- Az oktatásra fordított közkiadások óvodai oktatástól a felsőoktatásig - GDP %-ban
- Az oktatásra fordított közkiadások általános iskolai oktatás szerint - GDP %-ban
- Az oktatásra fordított közkiadások felsőfokú oktatás szerint - a GDP %-ban

4. táblázat: Összefoglaló statisztika a legfontosabb változókról

Variable	Mean	Median	Min	Max
lifeladder	6,50	6,49	4,37	7,89
loggdppercapita	10,56	10,59	9,49	11,66
socialsupport	0,90	0,92	0,68	0,98
Healthylifeexpectancyatbirth	69,92	70,88	65,90	73,10
Freedomtomakelifechoices	0,82	0,84	0,45	0,96
Generosity	-0,02	-0,03	-0,34	0,31
Perceptionsofcorruption	0,66	0,76	0,15	0,96
Positiveaffect	0,66	0,67	0,30	0,81
Negativeaffect	0,25	0,25	0,13	0,47

Forrás: saját szerkesztés, WHR adatai alapján

A regressziós elemzés során a kapott eredmények hatását vizsgáltam, mely lehet pozitív vagy negatív. Az adatokat akkor tekintettem szignifikánsnak, ha megfelelt az 5 %-os szignifikancia szintnek. Az eredményeket nem tekinthetem relevánsnak, értékelhetőnek és biztosnak, hiszen a társadalomtudományban a „sötétben tapogatózunk” mert az adatok és a módszertan nem tökéletes. Tehát annak lesz nagyobb az esélye, hogy megtaláljuk a helyes irányt, mint annak, hogy pontosan eltaláljuk az összefüggéseket.

Ahhoz, hogy pontosan eltaláljuk az összefüggéseket célszerű több statisztikai modellel levezetni az általunk megfogalmazott összefüggéseket. Az eredmények vizsgálatánál beszélhetünk eredmény és magyarázó változóról. E két változó közti különbséget egy általam megfogalmazott hipotézissel szeretném bemutatni: az oktatásban résztvevők és az oktatási kiadások kapcsolata a boldogsággal. Ebben az esetben az eredményváltozónk a boldogságindex lesz és a magyarázó változó pedig az oktatásban résztvevők és az oktatási kiadások mértéke. Panel adatok adathalmazában a keresztmetszeti és idő dimenzió együttesen van jelen: a teljes minta minden egyes keresztmetszeti megfigyelésre (jelen esetben a vizsgált országok) tartalmaz egy idősort is. A legfontosabb jellemző, amely a panel adatbázist megkülönbözteti a keresztmetszeti mintától az, hogy minden egyes időszakban ugyanazokról a megfigyelési egységekről veszünk fel adatot. A panel adatok segítségével vizsgálni tudjuk bizonyos beavatkozások következményeit (pl.: ha növeljük a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatások mértéket vajon az magasabb elégedettséget hoz magával?). Egyes tényezők megváltoztatásának hatása már kevés idő elteltével is kimutatható lehet, ezért mondhatjuk azt, hogy hatásvizsgálatok kimutatása is lehetséges. A panel adatok elemzésére használható modellek közül a véletlenhatás modellt alkalmaztam (random effect). (Kehl & Sipos, 2010.)

5. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

Az elemzés első lépéseként a K1 kutatási kérdés vizsgálatát végzem el.

V1/1: A boldogság és a GDP közötti kapcsolat

A kutatási kérdés igazolásához az adatbázis két változóját használom fel: az 1 főre jutó GDP logaritmusát (magyarázó változó) és az elégedettség (life ladder) értékét (eredményváltozó).

```
. xtreg loglifeladder loggdppercapita
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	173
Group variable: orszagkod	Number of groups	=	37
R-sq:	Obs per group:		
within = 0.0002	min =		3
between = 0.6671	avg =		4.7
overall = 0.6367	max =		5
	Wald chi2(1)	=	57.75
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
loggdppercapita	.1773211	.0233343	7.60	0.000	.1315867 .2230556
_cons	-.0076265	.2465282	-0.03	0.975	-.4908129 .4755598
sigma_u	.06754863				
sigma_e	.03400254				
rho	.79783619	(fraction of variance due to u_i)			

8. ábra: Az elégedettség és a GDP kapcsolata

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 8. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy az elégedettség és a GDP közötti kapcsolat szignifikáns (0,00). A változó előjele pozitív maradt (0,18), tehát ha az egy főre jutó GDP 1 %-kal nő, akkor a life ladder mutató szignifikánsan nő (0,18 %-kal).

V1/2: A boldogság és az átlagbér közötti kapcsolat

```
. xtreg loglifeladder atlagber
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	101
Group variable: orszagkod	Number of groups	=	26

R-sq:	Obs per group:
within = 0.0757	min = 2
between = 0.7008	avg = 3.9
overall = 0.6569	max = 4

corr(u_i, X)	= 0 (assumed)	Wald chi2(1)	= 62.16
		Prob > chi2	= 0.0000

loglifelad~r	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
atlagber	4.84e-06	6.13e-07	7.88	0.000	3.63e-06 6.04e-06
_cons	1.739696	.0202794	85.79	0.000	1.699949 1.779443
sigma_u	.04785895				
sigma_e	.03235636				
rho	.68630378	(fraction of variance due to u_i)			

9. ábra: Az elégedettség és az átlagbér kapcsolata

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 9. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy az elégedettség és az átlagbér (a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók éves, bruttó kiigazított átlagbére 2021-re vonatkozóan) közötti kapcsolat szignifikáns (0,00). A változó előjele pozitív maradt, tehát ha az átlagbér 1 %-kal nő, akkor a life ladder mutató szignifikánsan nő.

V1/3: A boldogság, GDP és az átlagbér közötti kapcsolat

```
. xtreg loglifeladder loggdppercapita atlagber
```

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	101
Group variable: orszagkod	Number of groups	=	26

R-sq:	Obs per group:
within = 0.0788	min = 2
between = 0.7047	avg = 3.9
overall = 0.6630	max = 4

corr(u_i, X)	= 0 (assumed)	Wald chi2(2)	= 61.55
		Prob > chi2	= 0.0000

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
loggdppercapita	.0406952	.0577981	0.70	0.481	-.0725871 .1539775
atlagber	4.05e-06	1.27e-06	3.18	0.001	1.55e-06 6.55e-06
_cons	1.329738	.582558	2.28	0.022	.1879454 2.471531
sigma_u	.04862324				
sigma_e	.03252282				
rho	.69089762	(fraction of variance due to u_i)			

10. ábra: Az elégedettség, a GDP és az átlagbér kapcsolata

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 10. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy ezen adatok bevonása során az elégedettség és a GDP között nincs szignifikáns kapcsolat (0,5), a változó előjele pozitív maradt (0,4). Az elégedettség és az átlagbér (a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók éves, bruttó kiigazított átlagbére 2021-re vonatkozóan) közötti kapcsolat ezen mutatók bevonásával is szignifikáns (0,00). A változó előjele pozitív maradt, tehát ha az egy főre jutó GDP nő, akkor a life ladder mutató szignifikánsan nő.

A második kutatási kérdés kapcsán az alábbi elemzéseket végeztem el:

V2/1.: Az oktatási kiadások és az elégedettség közötti kapcsolat

```
. xtreg loglifeladder osszesoktatasikiadas
```

```
Random-effects GLS regression           Number of obs   =       83
Group variable: orszagkod               Number of groups  =       30

R-sq:                                   Obs per group:
    within = 0.0027                      min =           2
    between = 0.3658                     avg =          2.8
    overall = 0.3521                     max =           3

corr(u_i, X)  = 0 (assumed)              Wald chi2(1)     =       9.50
                                              Prob > chi2      =     0.0021
```

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
osszesoktatasikiadas	.0362178	.0117516	3.08	0.002	.0131851	.0592505
_cons	1.709466	.0604488	28.28	0.000	1.590988	1.827943
sigma_u	.08959034					
sigma_e	.03068894					
rho	.89498374	(fraction of variance due to u_i)				

11. ábra: Az oktatási kiadások kapcsolata a boldogsággal

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 11. ábra az oktatásban résztvevő hallgatók és a kiadások, illetve támogatások kapcsolatát mutatja be a boldogsággal. Láthatjuk, hogy szignifikáns a kapcsolat (0,002) az összes oktatási szint kiadása és az elégedettség között. Tehát, ha nő az összes oktatásra szánt kiadás, akkor az növeli a boldogságszintet.

V2/2: A végzett hallgatók, az oktatási kiadások, támogatások és az elégedettség közötti kapcsolat

```
. xtreg loglifeladder osszesoktatasi kiadas altalanosiskolakiadasa felsokuoktataskiadasa osszeshallgatoitamogatas egyebfelsokuhallga
> toitamogatas felsoktatashallgatoitamogatas vegzetekbsc vegzetekmsc vegzetekphd felnottekaranyaazoktatásban es24eveskozepfokuvegz
> ettseguek
```

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       76
Group variable: orszagkod                  Number of groups  =       28

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0491                        min =           2
    between = 0.7345                       avg =          2.7
    overall = 0.7256                       max =           3

Wald chi2(11) =       55.72
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                 Prob > chi2       =       0.0000
```

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
osszesoktatasi kiadas	.0201695	.0347271	0.58	0.561	-.0478944	.0882334
altalanosiskolakiadasa	-.0446272	.0541942	-0.82	0.410	-.1508459	.0615916
felsokuoktataskiadasa	.0675793	.0644925	1.05	0.295	-.0588236	.1939822
osszeshallgatoitamogatas	-.0171045	.0062914	-2.72	0.007	-.0294354	-.0047736
egyebfelsokuhallgatoitamogatas	.0045555	.0032208	1.41	0.157	-.0017571	.0108682
felsoktatashallgatoitamogatasa	.0046263	.0019684	2.35	0.019	.0007682	.0084843
vegzetekbsc	-.0013048	.0011261	-1.16	0.247	-.003512	.0009023
vegzetekmsc	.0015803	.0016796	0.94	0.347	-.0017117	.0048723
vegzetekphd	.0252824	.0130932	1.93	0.053	-.0003798	.0509445
felnottekaranyaazoktatásban	.0047667	.0016439	2.90	0.004	.0015447	.0079886
es24eveskozepfokuvegzettseguek	.00073	.0019553	0.37	0.709	-.0031024	.0045624
_cons	1.654706	.1587388	10.42	0.000	1.343584	1.965829
sigma_u	.06719851					
sigma_e	.02697403					
rho	.86123111	(fraction of variance due to u_i)				

12. ábra: Az oktatásban résztvevők és az oktatási kiadások és támogatások kapcsolata a boldogsággal

Forrás: STATA, saját szerkesztés

Egy regressziós vizsgálatba vontam be az összes oktatási változót és a következő (12. ábra) eredményeket kaptam, melyek alapján kimondhatjuk, hogy szignifikáns lett a kapcsolat az alábbi változók és az elégedettség között: az összes oktatási szint kapcsán a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás (0,007), a felsőoktatásban résztvevő hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás (0,019), a PhD fokozattal rendelkező hallgatók száma (0,053) és a felnőttek részvétele az oktatásban (0,004). Megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatásban megjelenő támogatások pozitív hatással vannak az elégedettségre. Ezt megerősíti továbbá az oktatásban résztvevő felnőttek aránya is, hiszen minél magasabb a felsőoktatásban résztvevő felnőttek száma, annál boldogabbak. A negatív értékek alakulásának oka lehet, hogy az Európai Unió országaiban eltérő módon épül fel az oktatás szerkezete, az oktatással kapcsolatos támogatások és kiadások.

V2/3: Felsőoktatási kiadások és végzettek számának hatása a boldogságra

```
. xtreg loglifeladder felsokfokuoktataskiadasa vegzettkbsc vegzettkmsc vegzettkphd

Random-effects GLS regression           Number of obs   =       87
Group variable: orszagkod               Number of groups =       32

R-sq:                                   Obs per group:
    within = 0.0252                      min =          2
    between = 0.4840                     avg =         2.7
    overall = 0.4786                     max =          3

                                Wald chi2(4)    =      25.27
corr(u_i, X)  = 0 (assumed)              Prob > chi2    =      0.0000
```

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
felsokfokuoktataskiadasa	.1099296	.0307292	3.58	0.000	.0497015	.1701578
vegzettkbsc	-.0008306	.0011164	-0.74	0.457	-.0030188	.0013576
vegzettkmsc	.0011792	.0016364	0.72	0.471	-.002028	.0043863
vegzettkphd	.0371189	.0134637	2.76	0.006	.0107305	.0635072
_cons	1.693344	.0578489	29.27	0.000	1.579962	1.806725
sigma_u	.08203951					
sigma_e	.03087113					
rho	.87596461	(fraction of variance due to u_i)				

13. ábra: Felsőoktatási kiadások és végzettek számának hatása a boldogságra

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 13. ábra a felsőoktatásra szánt kiadásokat és a végzettek arányának hatását vizsgálja a boldogság tekintetében. Az adatok alapján megállapítottam, hogy az alábbi oktatási változók szignifikánsak az elégedettséggel: felsőfokú oktatás kiadása (0,000) és a PhD végzettséggel rendelkező hallgatók aránya (0,006). Tehát, ha nő a felsőfokú oktatásra fordított kiadás és a PhD fokozattal rendelkező hallgatók köre, akkor várhatóan nő az elégedettség is.

V2/4: A boldogság, jövedelem és az oktatási változók kapcsolata

```
. xtreg loglifeladder osszesoktatasi kiadas altalanosiskolakiadasa felsokuoktataskiadasa osszeshallgatoitamogatas egyebfelsokuhallgatoitamogatas felsooktatashallgatoitamogatas vegzettkbssc vegzettkmsc vegzettkphd felnottekaranyaazoktatásban es24eveskozepfokuveg zettseguek atlagber loggdppercapita
```

```
Random-effects GLS regression              Number of obs   =       64
Group variable: orszagkod                  Number of groups  =       23

R-sq:                                     Obs per group:
    within = 0.0901                        min =           2
    between = 0.9329                       avg =          2.8
    overall = 0.8970                       max =           3

Wald chi2(13)    =    204.92
corr(u_i, X)     = 0 (assumed)              Prob > chi2      =    0.0000
```

loglifeladder	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
osszesoktatasi kiadas	.0248123	.0207056	1.20	0.231	-.0157699	.0653945
altalanosiskolakiadasa	-.0604204	.0326281	-1.85	0.064	-.1243703	.0035295
felsokuoktataskiadasa	.0813996	.0379179	2.15	0.032	.007082	.1557173
osszeshallgatoitamogatas	-.0102216	.0036168	-2.83	0.005	-.0173104	-.0031328
egyebfelsokuhallgatoitamogatas	.0035401	.002208	1.60	0.109	-.0007875	.0078677
felsooktatashallgatoitamogatasa	.0006709	.0013082	0.51	0.608	-.0018932	.003235
vegzettkbssc	.000336	.0006669	0.50	0.614	-.0009711	.0016432
vegzettkmsc	.0017204	.0012044	1.43	0.153	-.0006402	.004081
vegzettkphd	.0191954	.0109127	1.76	0.079	-.0021931	.0405839
felnottekaranyaazoktatásban	.0016177	.0013059	1.24	0.215	-.0009418	.0041771
es24eveskozepfokuvegzettseguek	-.0006986	.0016403	-0.43	0.670	-.0039135	.0025164
atlagber	-2.21e-06	1.67e-06	-1.32	0.187	-5.48e-06	1.07e-06
loggdppercapita	.2617862	.0786053	3.33	0.001	.1077227	.4158498
_cons	-.942704	.8400121	-1.12	0.262	-2.589097	.7036894
sigma_u	.02682186					
sigma_e	.02745012					
rho	.48842544	(fraction of variance due to u_i)				

14. ábra: A boldogság, jövedelem és az oktatási változók kapcsolata

Forrás: STATA, saját szerkesztés

A 14. ábra a boldogság, a jövedelem és az oktatási változók kapcsolatát mutatja be. Ezen adatok alapján további megerősítést nyert az oktatási kiadások jelentősége a boldogságra, ezen belül is az alábbi adatok szignifikánsak: felsőfokú oktatás kiadása (0,032), összes oktatási szint tekintetében a hallgatói támogatás (0,005).

Fentiek tekintetében megállapíthatjuk, hogy a felsőfokú oktatásra szánt kiadás mértéke van egyedül pozitív kapcsolatban az elégedettséggel. Tehát ha növekszik a felsőoktatásra szánt kiadás mértéke, akkor várhatóan növekedni fog az elégedettség is. A különböző oktatási rendszerekből származó eltérő adatszolgáltatás miatt kaphattam ezeket a negatív eredményeket, melyek alapján az alábbi megállapítást tettem: általános iskolai kiadások negatívan befolyásolják az elégedettséget (0,064), továbbá, az összes oktatási szint tekintetében a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatások nem eredményeznek nagyobb elégedettséget.

6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Vizsgáltam az egyes országokban az oktatás és a boldogság kapcsolatát, melynek eredményeként az alábbi megállapításokat tettem:

Az elégedettség és a GDP közötti kapcsolat szignifikáns (0,00). A változó előjele pozitív maradt (0,18), tehát ha az egy főre jutó GDP 1 %-kal nő, akkor a life ladder mutató szignifikánsan nő (0,18 %-kal). Az elégedettség és az átlagbér közötti kapcsolat szignifikáns (0,00). A változó előjele itt is pozitív maradt, tehát ha az átlagbér 1 %-kal nő, akkor a life ladder mutató szignifikánsan nő. Gazdaság teljesítmény emeli az elégedettség szintjét, ugyanakkor tudjuk, hogy a nemzeti és társadalmi jólét kimutatására nem megbízható eszköz, a közgazdászok által erősen vitatott, ennek bizonyítását dolgozatomban nem vizsgáltam.

Szignifikáns a kapcsolat (0,002) az összes oktatási szint kiadása és az elégedettség között. Tehát, ha nő az összes oktatásra szánt kiadás, akkor az növeli a boldogságszintet. Az általam választott összes oktatási változók és az elégedettség között az alábbi változók között mutatható ki a pozitív kapcsolat: az összes oktatási szint kapcsán a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás (0,007), a felsőoktatásban résztvevő hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás (0,019), a PhD fokozattal rendelkező hallgatók száma (0,053) és a felnőttek részvétele az oktatásban (0,004). Megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatásban megjelenő támogatások pozitív hatással vannak az elégedettségre. Ezt megerősíti továbbá az oktatásban résztvevő felnőttek aránya is, hiszen minél magasabb a felsőoktatásban résztvevő felnőttek száma, annál boldogabbak. Dongliang Yang, Ge Zheng, Haoran Wang and Mingna Li közgazdászok kutatásuk során azt a megállapítást tették, hogy az oktatásba való befektetés növelése nem csak az egyének számára hozhat magasabb jövedelmet, hanem az adott ország egy főre jutó nemzeti jövedelmét is növelheti. Az eredményeim igazolták a közgazdászok megállapításait, azaz a felsőoktatásra fordított kiadások növelhetik a boldogságot. A megállapításokra való tekintettel az egyes kormányoknak növelnie kellene a felsőoktatásra fordított kiadásokat és csökkenteni kellene az oktatási költségeket, ezáltal javítva az emberi tőke és a munkaerőpiac ármechanizmusát, növelve az oktatás megtérülési rátáját (Yang, Zheng, Wang, & Li, 2022). Egyetértek a közgazdászok megállapításával ugyanakkor a költségek csökkentése, az oktatás színvonalának és minőségének javítása mellett kell, hogy megtörténjen.

Boldogság, a jövedelem és az oktatási változók kapcsolatából kifolyólag az adatok alapján további megerősítést nyert az oktatási kiadások jelentősége a boldogságra, ezen belül is az alábbi adatok lettek szignifikánsak: felsőfokú oktatás kiadása (0,032), összes oktatási szint tekintetében a hallgatói támogatás (0,005). Fentiek tekintetében megállapíthatjuk, hogy a felsőfokú oktatásra szánt kiadás mértéke pozitív kapcsolatban áll az elégedettséggel. Tehát, ezen változók bevonásával is igazolást nyert a felsőfokú oktatásra szánt kiadások boldogságra gyakorolt pozitív hatása.

Vizsgáltam a felsőoktatásra szánt kiadásokat és a végzettek arányának hatását a boldogság tekintetében. Az adatok alapján megállapítottam, hogy az alábbi oktatási változók szignifikánsak az elégedettséggel: felsőfokú oktatás kiadása (0,000) és a PhD végzettséggel rendelkező hallgatók aránya (0,006). Tehát, ha nő a felsőfokú oktatásra fordított kiadás és a PhD fokozattal rendelkező hallgatók köre, akkor várhatóan nő az elégedettség is. Ezzel szemben Joop Hartog és Hessel Oosterbeek azt a megállapítást tette, hogy a legmagasabb iskolai végzettség nem jelent magasabb boldogságot (Hartog & Oosterbeek, 1998.). Az eredményeink eltérését az oktatási rendszer átalakulása, változása indokolja.

Az oktatási változók és a boldogság közötti negatív kapcsolat okai a következőkre vezethetők vissza: a különböző országokban eltérő az oktatási szerkezet és az oktatás felépítése, a kiadások és a támogatások mértékében sem fedezhetünk fel azonosságokat, ámbar az Európai Unió törekszik Uniós szinten az oktatási szerkezet felépítésének egységesítésére. A különböző országok munkaerő piaci helyzete is eltérést mutat, amely véleményem szerint kihatással lehet az alábbi oktatási változókra: felnőttek számának alakulása az oktatásban és a BSC, MSC, PhD végzettséggel rendelkezők száma. Egyéni tapasztalatom a fiatalok továbbtanulásával kapcsolatban az, hogy nem szeretnék folytatni tanulmányaikat (helyette gyakran külföldön próbálnak elhelyezkedni), mely az oktatási módszerek változtatásának szükségességére utalhat. A kutatási eredményeimből levont következtetéseim esetében óvatosságra intett, hogy az egyes országok oktatási szerkezete eltérő és a munkaerőpiac erősen változó.

További kutatási célként az alábbiakat fogalmaztam meg: a változóknál érdemes lenne bevonni a korösszetételt, állami vagy önköltséges finanszírozást és a diákhitel elérhetőségét. Hasznosnak vélném különböző csoportokba rendezni az országokat faktor és klaszter analízis alkalmazásával, ami az összefüggéseket jobban magyarázná és a különbségeket jobban feltárná.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A felsőoktatás társadalmi és gazdasági jelentősége vitathatatlan, ezt az egyes országok gazdaságpolitikai döntései is alátámasztják. Ugyanakkor a társadalom tagjainak egyéni döntése, hogy ki, mikor és milyen szintű végzettséget szerez. Jelen kutatásom középpontjába a szubjektív jól-lét, az oktatás és oktatás finanszírozás közötti kapcsolat vizsgálata szerepel. Kutatásom eredményeként azt várom, hogy az iskolai végzettség növekedésével elérhető magasabb jövedelem, igazolhatóan növekvő szubjektív jólétet eredményez.

Szociológiai és közgazdasági kutatások igazolják és vitatják, hogy a végzettség pozitív hatást gyakorol a jövedelemre, a magasabb végzettségűek szubjektív elégedettség szintje magasabb, illetve, hogy az iskolai végzettség nincs közvetlen hatással a boldogságra. Elemzésem során vizsgálom, hogy a közgazdasági értelemben vett boldogsághoz mennyiben járulnak hozzá az egyes országok oktatásra, elősorban felsőoktatásra fordított kiadásai, a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatások a különböző oktatási szintek vonatkozásában. Vajon a magasabban kvalifikált társadalmak boldogság szintje magasabb?

Dolgozatomban összefüggéseket kerestem a szubjektív jólét és a boldogság között, amelynek során áttekintettem a boldogság méréséhez kapcsolódó indexeket (például: World Happiness Report, OECD Better Life Index), a témában született szakirodalmakat, illetve a boldogság és a jövedelem közötti kapcsolatot. Az adatok esetében az oktatás, oktatási kiadások és a boldogság mérését helyeztem a fókuszba. kapcsolatosan. Ezeket két típusra osztottam: boldogsági változók és oktatási változók. A boldogsági változót (az az adat, amely megmutatja, hogy egy adott országban mennyire boldogok az emberek egy 0-tól 10-es skálán különböző tényezők bevonásával, mint például pozitív és negatív hatások vagy az 1 főre jutó GDP vásárlóerő paritáson mérve) a World Happiness Report adatbázisából, míg az oktatási változókat az Eurostat honlapjáról gyűjtöttem.

Kutatásom során az alábbi oktatási változókat vontam be: a hallgatóknak nyújtott pénzügyi támogatás az összes közkiadás %-ban az óvodai oktatástól a felsőoktatásig; a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a BSC, MSC és a PHD tekintetében; a felnőttek számának aránya az oktatásban; a 20-24 év közötti, legalább középfokú végzettséggel rendelkező fiatalok aránya; a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók éves, bruttó kiigazított átlagbére 2021-re vonatkozóan; illetve az oktatásra fordított közkiadások az óvodai oktatástól a felsőoktatásig.

Azt feltételeztem, hogy a magasabb képzettségi szinthez magasabb jövedelem társul, aminek eredményeképpen a boldogsági szint növekszik. A korábbi elemzéseket figyelembe véve az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg: az átlagbér emelkedése növeli a szubjektív elégedettségünket, illetve a magasabb oktatási kiadások magasabb boldogság szintet eredményeznek? Az elemzést 37 ország adataira vonatkozóan OLS-regressziós statisztikai modellel végeztem el, azon belül is a random effect módszerrel.

A szubjektív véleményem és egyben motivációm volt a témához kapcsolódóan az, hogy azok az emberek lesznek igazán elégedettek és boldogok, akik azt a szakmát, végzettséget szerzik meg, ami valóban érdekli őket. Hiába a sok befektetett energia, idő és pénz, ha a megszerzett tudás és végzettség nem hozza a várt örömet, mivel valójában nem érzünk elhivatottságot a szakma, a hivatás iránt.

Kutatásom során megállapítottam, hogy a felsőoktatásban megjelenő támogatások pozitív hatással vannak az elégedettségre, amit megerősít az oktatásban résztvevő felnőttek aránya és a PhD fokozattal rendelkező hallgatók köre, hiszen minél magasabb a felsőoktatásban résztvevő felnőttek száma, a támogatások mértéke (az összes oktatási szint tekintetében megfigyelhető), illetve a PhD fokozattal rendelkezők köre annál magasabb a boldogság szintje. A megállapításokra való tekintettel az egyes kormányoknak növelnie kellene a felsőoktatásra fordított kiadásokat és csökkenteni kellene az oktatási költségeket, ezáltal javítva az emberi tőke és a munkaerőpiac ármechanizmusát, növelve az oktatás megtérülési rátáját.

Tanulmányaink során nem lenne szabad elfeledkeznünk az érdeklődési körünkről és olyan képzést választani, amelyben kiteljesedhetünk, ami pluszt ad, hiszen csak abban lehetünk boldogok és igazán sikeresek. Azért választottam az oktatást kutatási témámnak, mert az oktatás hatékonyságát különböző módon méri az Unió, gondoljunk csak a PISA vagy a kompetencia felmérésekre. Véleményem szerint a méréseknek azért nincs jelentősége, mert az országok eltérő kulturális, társadalmi és foglalkoztatási elvárásokat fogalmaznak meg és ez befolyásolhatja azt is, hogy minden országban eltérő módon épül fel az oktatási rendszer. Tapasztalatomból kiindulva a kompetencia felmérések helyett inkább az oktatásban résztvevő hallgatóknak, diákoknak fejlődési lehetőséget kellene biztosítani és kiemelni, fejleszteni azokat a képességeket, melyekben erős az adott diák ahelyett, hogy stresszhelyzetbe vonjuk be őket az egyébként következményekkel nem járó felmérések által.

IRODALOMJEGYZÉK

- Araki, S. (2021. 06 08). Does Education Make People Happy? Spotighting the Overlooked Societal Condition. *Journal of Happiness Studies*, 23(2), 587-629. Letöltés dátuma: 2022, forrás: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-021-00416-y>
- Aranyi-Aszalós, V. (2021. 09 18). Helyünk a gazdagok klubjában - Miben rossz, miben jó az élet Magyarországon? *Összkep*. Letöltés dátuma: 2023. 09 09, forrás: <https://osszkep.hu/2021/09/helyunk-a-gazdagok-klubjaban-miben-rossz-miben-jo-az-élet-magyarorszagon/>
- Assari, S. (2019.. 07. 30.). Race, Education Attainment, and Happiness in the United States. *PubMed Central*, 6, 76-82. Letöltés dátuma: 2022., forrás: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6666429/>
- Bin Ishak, K., & Alkaisi, M. (2019). Re-visiting PERMA framework on the relationship between., (old.: 36-53.). Letöltés dátuma: 2023, forrás: <https://innovationarabia.ae/wp-content/uploads/2020/10/IA-12-Proceedings-Quality-and-Business.pdf#page=36>
- Binnawas, M., Khalifa, G., & Bhaumik, A. (2019. 10). The Influence of Higher Education Service Quality on Behavioural Intention: The Mediating Role of Student Happiness. *Restaurant Business*, 118(10), 444-458. Letöltés dátuma: 2023, forrás: https://www.researchgate.net/publication/336654118_The_Influence_of_Higher_Education_Service_Quality_on_Behavioural_Intention_The_Mediating_Role_of_Student_Happiness
- Csíkszentmihályi, M., Kubey, R., & Larson, R. (2006.. 02.). Experience Sampling Method Applications to Communication Research Questions. *Journal of Communication*, 46.(2.), 99-120. Letöltés dátuma: 2023.. 08. 06., forrás: https://www.researchgate.net/publication/229466498_Experience_Sampling_Method_Applications_to_Communication_Research_Questions
- de Gracia, F., & Cuñado, J. (2011.. 06. 03.). Does Education Affect Happiness? Evidence for Spain. *Social Indicators Research*, 108(1), 185-196. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 20., forrás: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-011-9874-x#article-info>
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002.. 02. 01.). Will Money Increase Subjective Well-Being? *Social Indicators Research*, 57., 119–169. Letöltés dátuma: 2023.. 10. 10., forrás: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1014411319119>
- Easterlin, R. A. (1973). Does Money Buy Happiness? *The Public Interest*, 30.(3.). Letöltés dátuma: 2023. 10 10, forrás: <https://www.proquest.com/openview/6ce2d5a919778d8fada2059d39b7ff89/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1817076>
- EduLine. (2019a. 10 02). A következő tanévtől átnevezik a szakgimnáziumokat és a szakközépiskolákat. Letöltés dátuma: 2023. 09 28, forrás: https://eduline.hu/kozoktatás/20191002_A_kovetkezo_tanevtol_atnevezik_a_szakgimnaziumokat_es_a_szakkozepiskolakat

- Eduline. (2020. 08 10). Miben változik az új szakképzési rendszer szeptembertől? Letöltés dátuma: 2023. 09 26, forrás: https://eduline.hu/felnottkepzes/20200810_miben_valtozik_a_szakkepzes
- European Commission. (2023. 03 28). Letöltés dátuma: 2023. 09 28, forrás: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/national-education-systems/hungary/magyarorszagalapfoku-oktatas>
- European Education and Culture Executive Agency . (2023. 03 23). Letöltés dátuma: 2023. 08 09, forrás: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/national-education-systems/hungary/magyarorszag-az-oktatasi-rendszer-felepitesi>
- European Education and Culture Executive Agency. (2023. 03 31). *European Commission*. Letöltés dátuma: 2023. 08 11, forrás: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/national-education-systems/hungary/magyarorszagoktatásfinanszírozás>
- European Education Area. (2023. 07). *European Commission*. Letöltés dátuma: 2023. 07 25, forrás: <https://education.ec.europa.eu/about-eea/the-eea-explained>
- Forbes. (2023. 03 20). Letöltés dátuma: 2023. 09 09, forrás: <https://forbes.hu/a-jo-elet/boldogsagindex-world-happiness-report-2023/>
- Hartog, J., & Oosterbeek, H. (1998.. 06.). Health, wealth and happiness: why pursue a higher education? *Economics of Education Review*, 17(3), 245-256. Letöltés dátuma: 2023.. 07. 21., forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0272775797000642?via%3Dihub>
- hvg.hu. (2021. 07 07). *hvg.hu*. Letöltés dátuma: 2023. 09 28, forrás: https://hvg.hu/itthon/20210707_modellvaltas_egyetemek_alapitvanyok
- hvg.hu. (2024.. 03. 08.). A finn csoda: felére-csökkentette az ország az öngyilkossági rátáját. Letöltés dátuma: 2024.. 05. 04., forrás: https://hvg.hu/elet/20240308_a-finn-csoda-felere-csokkentette-az-orszag-az-ongyilkossagi-ratajat
- Kahneman, D., & Krueger, A. (2006). Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES*, 20.(1.), 3-24. Letöltés dátuma: 2023. 10. 10., forrás: https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257%2F089533006776526030&source=post_page-----
- Kehl, J. D., & Sipos, B. (2010.. 07. 08.). Regressziós modellek becslése és tesztelése Excel-parancsfájl segítségével (szoftverismertetés). *Statisztikai Szemle*, 88.(7-8.), 833-855. Letöltés dátuma: 2023.. 10. 12., forrás: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_07-08/2010_07-08_833.pdf
- Lelkes, O. (2003. 05). A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 50, 383-405. Letöltés dátuma: 2023. 09 01, forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00093/pdf/lelkes.pdf>
- Medgyesi, M., & Róbert, P. (2000). A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban. In *Társadalmi riport 2000* (old.: 591-616). Budapest: TÁRKI. Letöltés dátuma: 2023. 09 28, forrás: https://www.researchgate.net/publication/323454107_A_munkaval_valo_elegedettseg_nemzetkozi_osszehasonlitasban

- Mentzakis, E., & Moro, M. (2008. 07 01). The poor, the rich and the happy: Exploring the link between income and subjective well-being. *The Journal of Socio-Economics*, 38(1), 147-158. Letöltés dátuma: 2023. 09 10, forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053535708001273?via%3Dihub>
- MTI. (2016. 05 17). *hvg.hu*. Letöltés dátuma: 2023. 09 28, forrás: https://hvg.hu/itthon/20160517_koznevelési_kerekasztal_allamositas_klik
- Ozturk, I. (2001). THE ROLE OF EDUCATION IN ECONOMIC DEVELOPMENT:. *Journal of Rural Development and Administration*, 33(1), 39-47. Letöltés dátuma: 2023. 07 25, forrás: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/9023/1/THE_ROLE_OF_EDUCATION_IN_ECONOMIC_DEVELOPMENT.pdf
- Parádi-Dolgos, A., & Bareith, T. (2022). Növekvő gazdaság, növekvő boldogság? *Lépések*, 27(1), 6-9. Letöltés dátuma: 2023. 09 10, forrás: https://kovet.hu/wp-content/plugins/magazin_lista/pdf/lepesek_85_v5%20fin%2006-9.pdf
- Patria, B. (2022.. 05. 13.). Modeling the effects of physical activity, education, health, and subjective wealth on happiness based on Indonesian national survey data. *BMC Public Health*, 22. Forrás: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-022-13371-x>
- Pécsi Tudományegyetem. (2023. 09 26). Az iskolarendszerről. Letöltés dátuma: 2023. 09 26, forrás: <http://tanuljrealt.pte.hu/altalanos-infok/az-iskolarendszerrol/>
- Pomázi, I. (2014. 02). Új irányok a társadalmi haladás és jóllét mérésében. *Statistikai Szemle*, 92(2), 1-15. Letöltés dátuma: 2023. 09 01, forrás: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2014/2014_02/2014_02_179.pdf
- Psacharopoulos, G. (1994. 09). Returns to investment in education: A global update. *World Development*, 22(9), 1325-1343. Letöltés dátuma: 2023. 07 25, forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0305750X94900078>
- Ruiu, G., & Ruiu, M. L. (2018. 12 03). The Complex Relationship Between Education and Happiness: The Case of Highly Educated Individuals in Italy. *Journal of Happiness Studies*, 20(8), 2631 - 2653. Letöltés dátuma: 2023, forrás: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-018-0062-4>
- Sangha, K., Russell-Smith, J., & Costanza, R. (2019. 07). Mainstreaming indigenous and local communities' connections with nature for policy decision-making. *Global Ecology and Conservation*, 19. Letöltés dátuma: 2023. 09 07, forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S235198941930229X?via%3Dihub>
- Takács, D. (2005. 09). A pénz (nem) boldogít(?). *Közgazdasági Szemle*, 52., 683–697. Letöltés dátuma: 2023. 09 10, forrás: <https://docplayer.hu/35802541-A-penz-nem-boldogit.html>
- Takács, D. (2009). A boldogság közgazdaságtana, A boldogság fogalmáról és mérhetőségéről. 11-106. Letöltés dátuma: 2023. 09 01, forrás: <https://rgdi.sze.hu/files/Ertekezések,%20tezisek/Takacs%20David%20ertekezes.pdf>
- Veenhoven, R. (1999.. 10.). Quality-of-Life in Individualistic Society. *Social Indicators Research*, 48., 159–188. Letöltés dátuma: 2023.. 10. 10., forrás: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1006923418502>

- Vitrai, J. (2022. 01 03). Hol a boldogság mostanában? *Egészségfejlesztés*, 63(1), 43-51. Letöltés dátuma: 2023. 09 06, forrás: <http://real.mtak.hu/149424/1/7893-Cikk%20sz%C3%B6veg-35560-2-10-20220302.pdf>
- World Happiness Report. (2023). Letöltés dátuma: 2023. 09 09, forrás: <https://worldhappiness.report/about/>
- Yang, D., Zheng, G., Wang, H., & Li, M. (2022. 04 12). Education, Income, and Happiness: Evidence From China. *Frontiers*, 10. *Modern Business and Public Health: A Value Co-Creation Perspective*. Letöltés dátuma: 2022, forrás: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2022.855327/full>
2011. évi CXCV. tv. (2023.. 10. 10.). 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. Letöltés dátuma: 2023. 10. 10., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>